

HITTA UT

Natur- och kulturutflykter i
Gästrikland och Hälsingland

Länsstyrelsen
Gävleborg

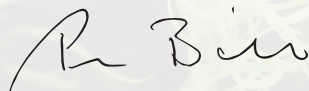
Förord

I naturen finns upplevelser för alla sinnen; dofter, ljud, skönhet, känslan av vinden mot huden och – inte minst – rörelse för kroppen. Avkoppling och återhämtning eller aktivitet och adrenalin! Oavsett om du plockar svamp, vandrar, paddlar eller cyklar.

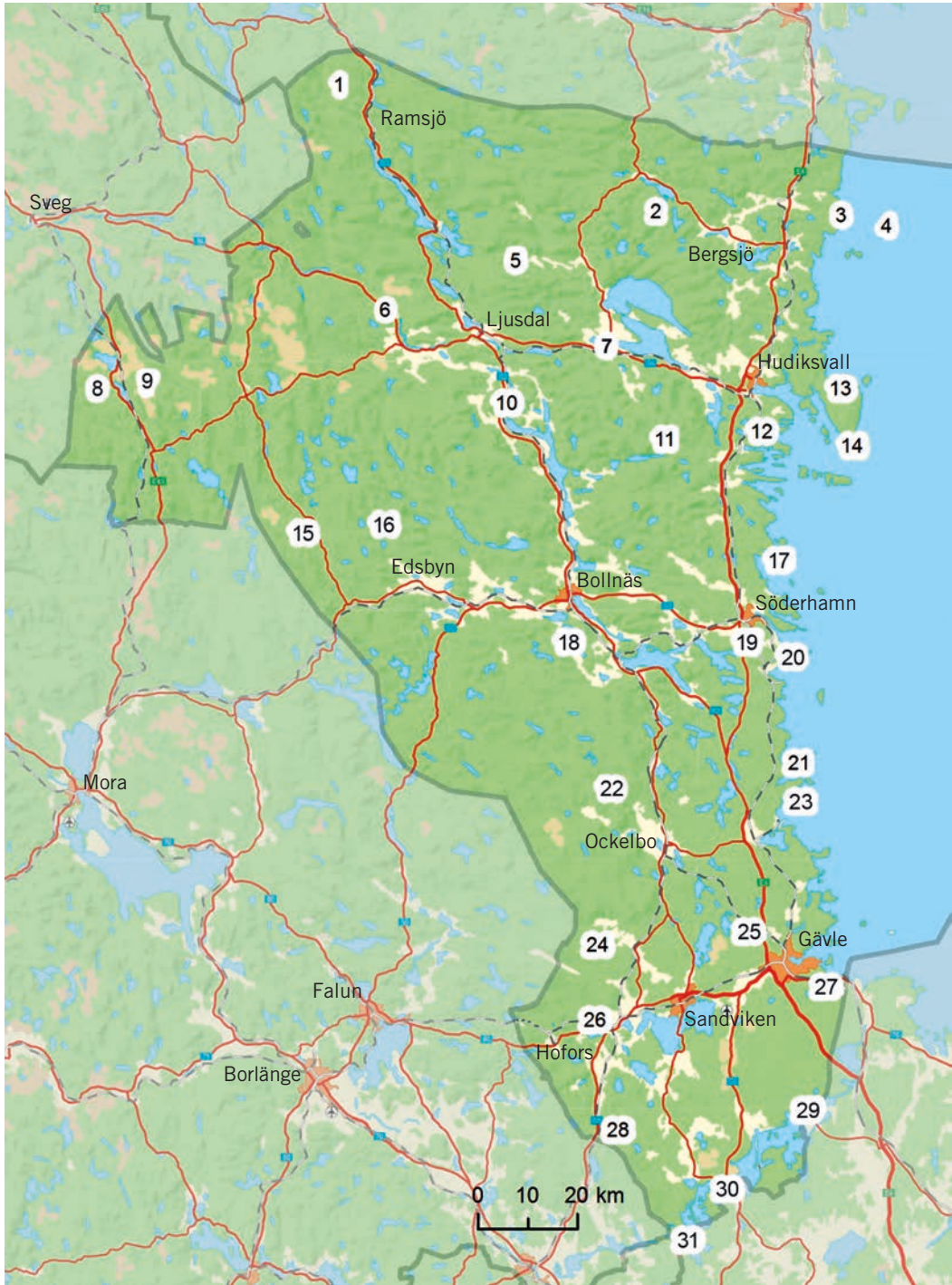
Gävleborgs län har en spännande natur med trolska gammelskogar, imponerande berg och myllrande fågelsjöar. I fjärran skymtar havet. Och det finns lika mycket att upptäcka bland våra kulturmiljöer med hälsingska bondbyar, järnåldersgravar och rustika bruksmiljöer.

I länet finns drygt 200 natur- och kulturresevat och två nationalparker. Vi har gjort ett urval bland dessa och försökt hitta guldkornen för utflykter. Guidens utflyktsmål är till stor del besöksanpassade. Så är du nybörjare i naturen kan du börja med besök i områden med markerade stigar, färdiga vindskydd och rastplatser.

Med HITTA UT vill vi visa att det i din närhet finns många platser med fina naturupplevelser. Så packa matsäck och ge dig ut på en utflykt redan imorgon! Förhoppningsvis får du en dag fylld med upplevelser som du kommer att minnas länge.

Per Bill
Landshövding i Gävleborgs län

Innehåll

	Sida
Tillgänglighet	6
Allemansrätten	8
Intressanta arter	9
1. Ensjökarna – skogsfruns och jättarnas skog	10
2. Älvåsen – höga berg och blommande bäckar	12
3. Vattingsmalarna – vild stenkust för långa vandringar	14
4. Gran – enslig utpost mot horisonten	16
5. Gröntjärn – grundvattnets mystiska riviera	18
6. Mellanljusnan – Femmilavandring längs en vild älv	20
7. Västeräng – tidsresa till en gammal hälsingeby	22
8. Börningsberget – museum mitt i mossan	24
9. Hamra nationalpark – skäggsiga skogar, vidsträckta myrar och vilda forsar	26
10. Kyrkön – mitt i älven, himlen och historien	30
11. Blacksås – mytomspunnet tvärstup	32
12. Bodagrottorna – Europas längsta urbergsgrotta	34
13. Norra Hornslandet – där Sveriges äldsta tall spanar mot horisonten	36
14. Hölick – ett livsnjutarställe	38
15. Hylströmmen Entrén till Voxnans vildsinta hjärta	40
16. Våsbo fåbodar – en levande folksaga	42
17. Snäcken – så nära havet man kan komma	44
18. Tjuvberget – rövarnas och blommornas stup	46
19. Ålsjön – ett tillgängligt fågelparadis	48
20. Stenöorn – glassig fågelspaningsudde	50
21. Axmar – stort både under och över ytan	52
22. Trollberget – en bit av en gammal saga	56
23. Svartstensuddens och Gåsholma – kråkbärsdoftande gråstenspärlor	58
24. Österbergsmuren – lätt att komma ut mitt i gammelskogen	60
25. Testeboåns – vandra längs vindlande, livfullt vatten	62
26. Hohällans – lugn bergsbestigning i gammelskogen	64
27. Grinduga – fjärlsparadis i medeltida betesmarker	66
28. Kårsbergets – bergatrollens skog	68
29. Bredforsens – skummande och blommande Dalälvsnatur	70
30. Gysinge – ett lätt sätt att lära känna älvnaturen	72
31. Färnebofjärdens nationalpark – ett glittrande, forsande lövskogsrike	74
Olika skydd för natur och kultur	78
Krysslista reservat och nationalparker	80
Anteckningar	82

Tillgänglighet

Länets skyddade natur- och kulturområden har olika nivåer av tillgänglighet.

Om du som besökare behöver anpassningar för att kunna ta dig ut i naturen så är främst följande områden iordninggjorda för ökad tillgänglighet:

- Färnebofjärdens nationalpark
- Hamra nationalpark
- Naturum i Gysinge
- Granön i Gysinge naturreservat
- Ålsjöns naturreservat
- Gröntjärn
- Kulturreseptatet i Axmar
- Österbergsmuren

Läs mer i utflyktsguidens texter samt på länsstyrelsens hemsida.

Kommunerna förvaltar ytterligare naturreservat med ökad tillgänglighet. Kontakta respektive kommun för mer information.

Om du behöver mer ingående information kring områdets tillgänglighet eller anpassning för funktionshindrade så ring oss gärna på
010-225 10 00

Samtliga reservat och nationalparker i länet finns beskrivna på länsstyrelsens hemsida:

www.lansstyrelsen.se/gavleborg och
www.sverigesnationalparker.se

Teckenförklaring

GPS-koordinater finns angivna i rutan Hitta hit för varje besöksmål.

 Brygga	 Raststuga	 Skog
 Café	 Geologisk formation	 Vatten
 Eldstad	 Sevärdhet	 Öppen mark
 Entrépunkt	 Sopställ	 Bebyggelse
 Fågelskådning	 Torrdass	 Sankmark
 Funktionshinderanpassat	 Lätt vandring	 Natur-/kulturreservat Nationalpark
 Badplats	 Svår vandring	 Djurskyddsområde
 Information	 Paddling	 Stig
 Naturhamn	 Utsiktsp plats	 Körväg
 Mat	 Utsiktstorn	 Mindre bilväg
 Parkering	 Vindskydd	 Större bilväg
 Rastplats	 WC	

Alla människors rätt till naturen

Tack vare allemansrätten kan vi röra oss fritt i naturen och känna oss som hemma. Men det är en frihet under ansvar. Vi får inte skada djur och natur, och vi måste visa hänsyn mot markägare och andra människor.

Allemansrätten ger oss lov att:

- Göra upp eld på mark som inte tar skada, när det inte råder eldningsförbud.
- Tälta i något enstaka dygn om det inte är i närheten av bebyggelse.
- Rida och cykla på mark som inte skadas, och som inte är någons tomt.
- Plocka bär, svamp och blommor, men inte bryta grenar eller plocka fridlysta växter.
- Ta med dig hunden, men ha den helst kopplad. Under tiden 1 mars – 20 augusti råder absolut koppeltvång.

**Mer om allemansrätten finns att läsa på
www.naturvardsverket.se**

I naturreservat och nationalparker gäller särskilda regler. Det kanske bara är tillåtet att elda på iordningställda grillplatser och det kan råda ridningsförbud eller tältförbud i hela reservatet. Varje naturreservat har sina egna föreskrifter som går att läsa på länsstyrelsens hemsida eller på reservatens informationsskyltar.

Intressanta arter

Vissa naturreservat och nationalparker har karakteristiska eller extra intressanta arter för den naturintresserade. Det kan vara alltifrån däggdjur, insekter, kärlväxter till lavar, svampar och mossor.

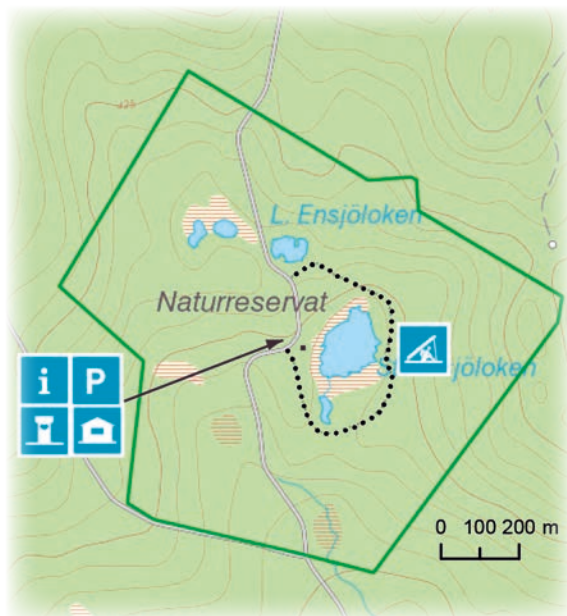
Håll utkik efter **Intressanta arter** under "Missa inte-rutan" där de nämns!

1. Ensjölokarna

– skogsfruns och jättarnas skog

Ensjölokarnas fem små tjärnar speglar urskogen omkring sig. Här har inga träd avverkats någonsin, vilket är extremt ovanligt. Stigen runt tjärnarna leder in i en annan tid, över tjocka mossmattor, under fallna träd och förbi granar som man måste vara två för att nå runt.

För några hundra år sedan täcktes nästan hela norra Sverige av obruten skog. Ensjölokarna är en liten rest av dessa väldiga gammelskogsvidder, och det gör reservatet väldigt viktigt. Både för oss människor och för alla svampar, lavar, mossor, växter, insekter och fåglar som behöver gamla och döda träd. Du kan till exempel möta den pratglada lavskrikan, som måste ha gott om lavklädda träd för att gömma sina vinterförråd.

Redan på håll syns det att skogen är speciell – siluetten är spretig av gamla torrträd, och här finns 500-åriga tallar med alldeles platta kronor.

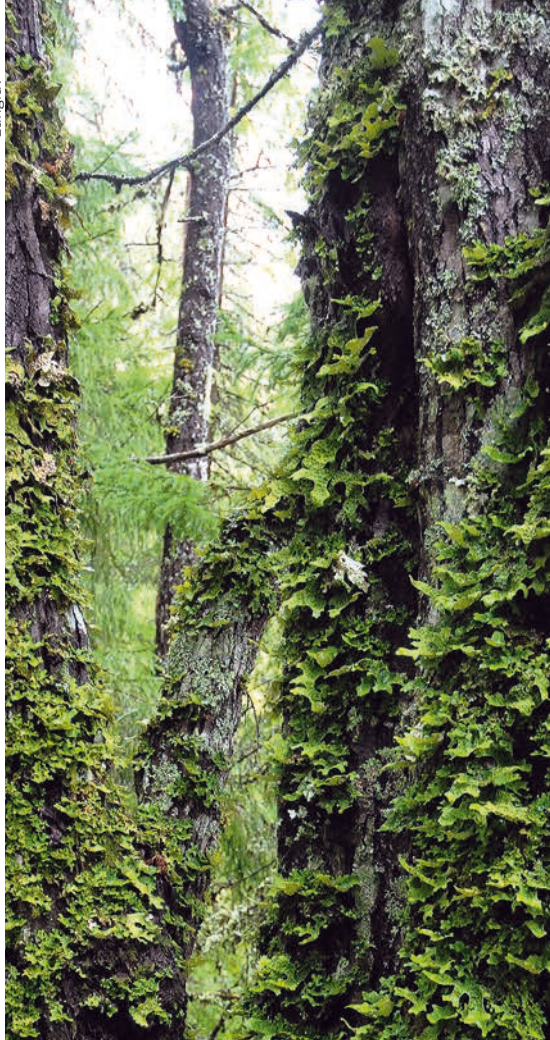
Hälften av Hälsinglands kvarvarande urskog finns i Ensjölokarna. Tack vare en engagerad tjänsteman på Domänstyrelsen blev Ensjölokarna skyddat redan 1924.

Tjärnarnas glimmande ögon har gett naturreservatet sitt namn. Loke är ett gammalt ord från nordvästra Hälsingland som betyder liten vattensamling. Lokarnas vattenflöde hänger samman ner till Utloppsloken, som saknar synligt utlopp. Här varierar vattenståndet kraftigt och detta har skapat en mycket egen och artrik miljö, med grova aspar, gelélavar, trolldruva och mossviol.

Om sensommaren kan du få möta den hemlighetsfulla skogsfrun. Det är en liten gulvit orkidé som saknar klorofyll och istället får näring från svampar. Den kan tillbringa många år helt under jorden för att sedan plötsligt dyka upp i mossan igen.

Ensjölokarna är ett välkomnande naturreservat. Vid parkeringen finns en gammal skogs-huggarbostad där det går bra att rasta eller övernatta på enkla träbritsar. Här finns också ett dass och en källa med klart, friskt vatten.

Lunglav

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 62.2936 Lon: 15.5389

Från Ljusdal: Tag väg 83 norrut, ca 6 km norr om Ramsjö svänger du av åt vänster, mot Ensjölokarnas naturreservat. Följ sedan skyltningen.

Från Ånge: Tag väg 83 söderut, ca 8 km söder om Mellansjö svänger du av åt höger, mot Ensjölokarnas naturreservat. Följ sedan skyltningen.

Storlek: 96 hektar

Missa inte

- Att omfamna en jättegren.
- Utloppsloken, den sydligaste av lokarna, som översvämmas regelbundet. Därför kantas den av grova aspar, som tål dränkning bättre än andra trädslag.
- Lunglav, rosenticka – svampar med rosa undersida som växer ur fallna träd, och orkidén skogsfru i juli–augusti.

Intressanta arter

Här finns lappticka, rosenticka, lunglav, vedtrappmossa, skogsfru, reliktböck, raggböck, lavskrika, tretåig hackspett, pärluggla.

2. Älvåsen

– höga berg och blommande bäckar

Långskägg

Älvåsen är ett bergsmassiv med skogsklädda toppar som reser sig brant över Hasselasjön. Här kan du vandra långt, i långskäggets dimhöljda granskogar och längs en porlande bäckravin där märkliga växter blommar.

Lavsrika

Från vindskyddet vid Stuthällan är utsikten drömsk över glittrande sjöar och en oändlighet av blånande berg. Här kan du luta dig tillbaka framför en eld och spana ut över stupet.

Reservatets högsta topp når 475 meter. Att den höga Älvsåsen ligger så nära havet gör luften fuktig, och ofta ligger dimslöjor kvar länge. Därför trivs också den fuktälskande laven långskägg som ringlar sig fram i grangrenarna som julgransglitter på några ställen.

Stigen mot Fagernäs följer Älvsåsbäcken. Vid sin början i Älvsjön är bäcken ganska lugn och stillsam. Efter ett tag delar stigen upp sig i två grenar. En som följer den gamla fäbodvägen och en som är en basväg från tiden när timmertransporterna gjordes med häst och släde. Utanför reservatet bryts förtrollningen av ett hygge och stigen försvinner nästan helt. Ett tips är att istället ta den andra stig-grenen tillbaka upp på berget i en rundtur. Längre ner

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 62.0548 Lon: 17.7334

Följ väg 307 mellan Jättendal och Hassela. Cirka en mil söder om Hassela finns en skylt mot Älvsåsens naturreservat. Skyltningen fortsätter längs grusvägen.

Storlek: 435 hektar

Missa inte

- Längs den trolska Älvsåsbäcken finns botaniska överraskningar som underviol, dvärghäxört, och sötgräs.
- Älvsåsen är fint att besöka även om vintern. Då löper flera skidspår genom reservatet, som sköts av Hassela Sport & Konferenscenter.

Intressanta arter

Här finns långskägg, sötgräs, fjällbräken, vågig sidenmossa.

längs sluttningen blir vattnet i bäcken mer och mer forsande, skummande och porlande över mossiga stenar och fallna träd. Bäcken sprider sin livskraft upp längs sidorna på ravinen, där ormbunkar och fjälltolta växer sig höga.

Älvsåsen rymmer stora motsatser. Längs bäck-ravinen och sydbranterna växer ädellövträd som lind och lönn, men närmare topparna finns fjällskogsarter som fjällbräken. I bergsbranterna står träd som är närmare 500 år gamla.

3. Vattingsmalarnas naturreservat

– vild stenkust för långa vandringar

Här hinner man vädra ut gammal luft och fylla sig med stora utsikter, över havet och över ett av Sveriges största klapperstensfält.

Tall, sten och hav. Och så lav, mjölon och lite gran. Det är vad Vattingsmalarna är. Det är också en plats för att vandra långt, på den sortens stig där man kan låta fötterna och tankarna vandra fritt. Då och då öppnar sig en strand med alldeles vit sand. Efter en dryg kilometer längs stigen söderifrån börjar det stora klapperstensfältet, en oändlighet av ljus, slipad sten, som bitvis når en halv

Roskarl

kilometer in från havet. Gamla strandlinjer bildar terrasser i stenfälten, som fortsätter i långa, poetiska ränder. Ingenstans längs Gävleborgskusten finns så långsträckta och tydliga strandterrasser som här. De ligger i stort sett kvar som havet lämnade dem, när vattnet snabbt sjönk till en lägre nivå och vågorna började forma en ny strandlinje med rundade stenar.

Längs stigen finns gott om rastplatser med bord och bänkar. Där man kan slå sig ner och titta efter större och mindre strandpipare som springer upp och ner längs stranden. Här finns också gott om andra sjöfåglar, som hörs hela tiden. I sommarskymningen kan nattskärrens märkliga sång höras inne bland tallarna.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Norra parkeringen: Lat: 62.0524 Lon: 15.4537

Södra parkeringen: Lat: 62.0320 Lon: 17.4297

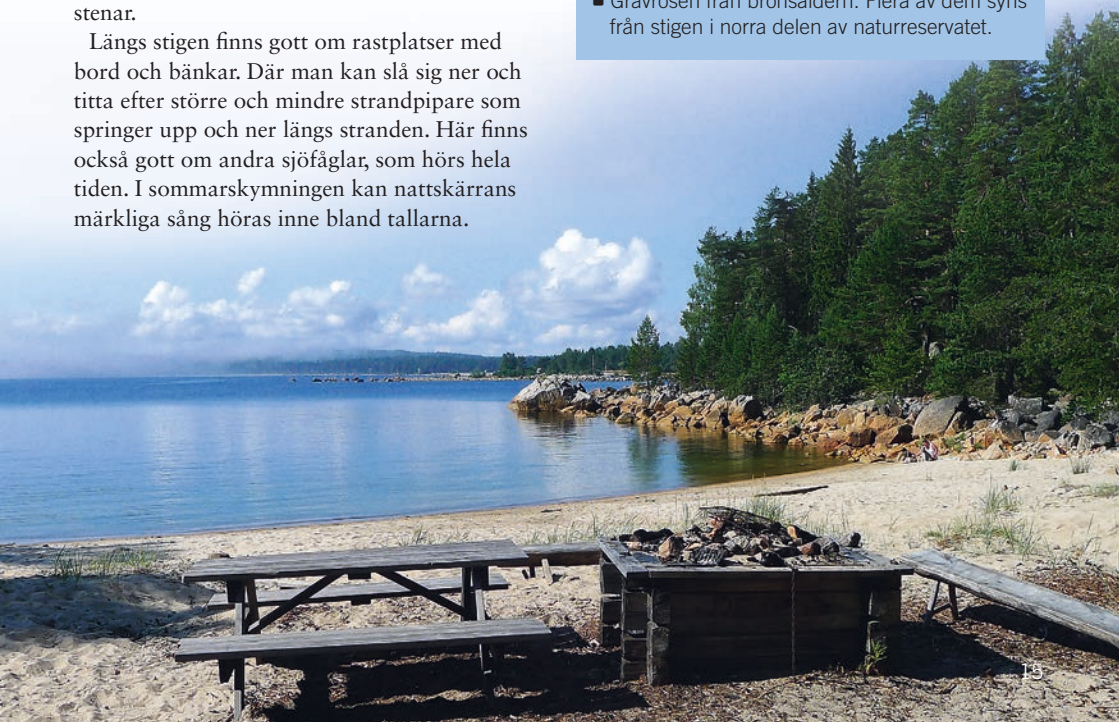
För att komma in i norra änden av reservatet: Sväng av från E4:an mot Norrfjärden. Ta höger strax före Norrfjärden och sedan vänster in mot Vattingen. I Vattingen finns en parkeringsplats med skyltar mot naturreservatet.

Söderifrån: Följ E4:an mot Gnarp och sväng av mot Sörfjärden. Ta vänster i korsningen mitt i Sörfjärden och följ vägen rakt fram till reservatsskylten.

Storlek: 228 hektar

Miss inte

- Stor-Hartsskär. Den lilla halvön skiljer sig inte så dramatiskt från resten av reservatet, men man kommer så nära havet som det är möjligt, och tallarna är grova och grånade. Här börjar klapperstensfältet som fortsätter ända till reservatsgränsen i norr. Det finns ingen stig ut, men ta av en liten bit efter stigen mot Hartsskär, mot nästa udde.
- Gravrösen från bronsåldern. Flera av dem syns från stigen i norra delen av naturreservatet.

4. Gran – enslig utpost mot horisonten

Om du vill möta Bottenhavet öga mot öga, höra sälarna sjunga och tordmularna skrika ... då är det till Gran du ska åka, den yttersta ön, formad av landhöjning och vilda vindar.

Att vandra på gråa träspänger längs klapperstensstränderna är en djup vila för ögonen. Åt alla håll syns bara långa, lugna linjer och ljusa vidder i blått eller grått. Stranden är ren och vattnet runt Gran är så opåverkat som det kan bli i Bottenhavet. Klippornas naturliga bälten av olika alger fortsätter ner till blåstångens vajande skogar.

Ön har inga fastboende och ganska få besökare tar sig ut hit. Den sista fyrvaktaren lämnade Gran 1967 och det gamla fiskeläget i hamnen används bara som fritidshus. Däremot finns det gott om flyttfåglar som hämtar andan och sjöfåglar som har sina bon på klipporna. Här häckar en av Sveriges största kolonier av tobisgrissla och

Tobisgrissla

mängder av tordmular. Tordmularna har haft sin hemvist på Gran åtminstone sedan 1600-talet.

I gamla tider kom folk hit om sommaren för att fiska, jaga säl och plocka sjöfågelägg. Fortfarande syns kryprännen i klapperstensfälten som forna tiders säljägare gjorde. De ålade sig fram på magen i rämnorna för att komma inom skotthåll till sälarna som låg och vilade på låga hållar vid vattenbrynet.

Numera ligger gråsäl och vikare i stort sett ostörda och solar sig på hållarna runt ön. Norra delen av Gran och vattnet utanför är säl- och fågelskyddsområde. Där råder tillträdesförbud från 15 april till 31 juli. Men när vinden ligger rätt kan du få höra sälarnas vemodiga sång från skären.

På södra delen av ön finns en urskogslig granskog, som aldrig har använts för skogsbruk, utan bara plockhuggits för husbehov. Granarna har smala toppar och breda barrkjolar som kryper ut över klapperstenen. På så sätt ligger de platta grenarna skyddade under snön när vinterstormarna ryter. Högre upp har många granar ett nästan barrlöst parti, som har stuckit upp ur snön och slipats av hårda iskristaller.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 62.0142 Lon: 17.6361

Gran ligger 1 landmil utanför kusten och du kan ta dig hit med egen båt eller med bokad båttransport. Med egen båt kan du lägga till i hamnen på öns östra sida.

För information om båttransport, kontakta Nordanstigs turistbyrå tel 0652-161 75.

Storlek: 450 hektar varav 63 land

Miss inte

- På de öppna gräsmarkerna kring hamnen växer den sällsynta och egendomliga ormbunken toppläsbräken. Gran består mest av urberg, men den senaste istiden lämnade efter sig en del kalk som ger floran en del överraskningar, som ögonpyrola och nattviol.
- Av Gammelhamnen ser man numera bara en vattenfylld sänka, söder om den nuvarande hamnen. Den skiljs från havet av en mäktig klapperstensvall. Landhöjningen har också lämnat efter sig strandvallar som ringlar fram dit vattenlinjen en gång nådde, till exempel mellan Sörudden och fyren.

Intressanta arter

Här finns tordmule, tobisgrissla, labb, gråsäl.

5. Gröntjärn

– grundvattnets mystiska riviera

Ett dopp i Gröntjärn? Först känns det kanske som att kliva ner i trollens grönskimrande gryta. Men faktum är att det är ett av de renaste baden du kan ta. Hela tjärnen är en gigantisk grundvattenyta.

Mosipipa

Det är inte konstigt att Gröntjärn är ett populärt utflyktsmål om sommaren. Efter ett dopp i det klara vattnet kan man fika på sandstranden, och sedan gå en promenad runt sjön på 1,5 kilometer. För den som vill gå längre fortsätter stigen längs Stråsjö-Långtjärn, en annan gåtfull sjö.

Gröntjärns turkosgröna färg beror på att vattnet är ovanligt fritt från partiklar, så att det speglar botten och himlens färg. De små humuskornen som brukar färga skogstjärnar bruna har för länge sedan filtrerats bort i tjocka lager av isälvsgrus.

Sjön är en så kallad dödisgrop, där den avsmältande inlandsisen lämnade efter sig tjocka lager av grus längs botten och kanter. Efter som vatten rinner lätt genom gruset så stiger och sjunker sjöns vattenyta direkt i takt med grundvattnet. Den fungerar som ett regleringsmagasin för vattnet som flödar i marken, och när det regnar mycket så kan ytan stiga väldigt snabbt. Gröntjärn har förmodligen svenskt rekord i skillnad mellan högvatten och lågvatten: 14 meter! Sjön har inget inlopp eller utlopp, utan allt vatten kommer från grundvattnet. Vattnet är rent eftersom det har flutit genom underjordiska filter av grus.

Hela sjön kantas av sandstrand, som en liten riviera mitt i skogen. Gröntjärns skiftande vattenstånd gör att bara riktigt tåliga växter kan ta sig upp längs stranden. Bara ett fåtal klarar av de tvära kasten från att stå på en torr

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 62.9736 Lon: 16.1889

Från Hudiksvall: Ta väg 84 till Delsbo där du svänger av norrut på väg 305, mot Hassela. Följ sedan skyltningen.

Från Ljusdal: Tag Bjuråkersvägen (väg 727) och sväng sedan av norrut på Svartsjövägen. Följ sedan skyltningen.

Storlek: 150 hektar

Missainte

- att bada i grundvattnet
- spana in spåren längs stranden av de enorma skillnaderna i Gröntjärns vattennivå
- mosippa i maj eller fjällnejlika i juli

Intressanta arter

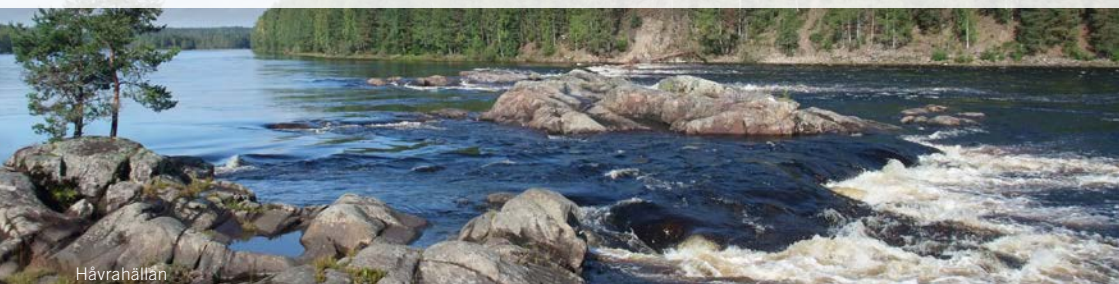
Här finns mosippa, fjällnejlika, knutnarv, getväppling.

sandstrand till att dränkas djupt under vattenytan, och så tillbaka igen. En av de få överlevarna är fjällnejlika, som annars hör hemma i fjällen och på Ölands soliga alvar. Under tallarna kring sjön finns också andra sällsyntheter, som mosippa, en alldeles luden blomma som dyker upp i maj.

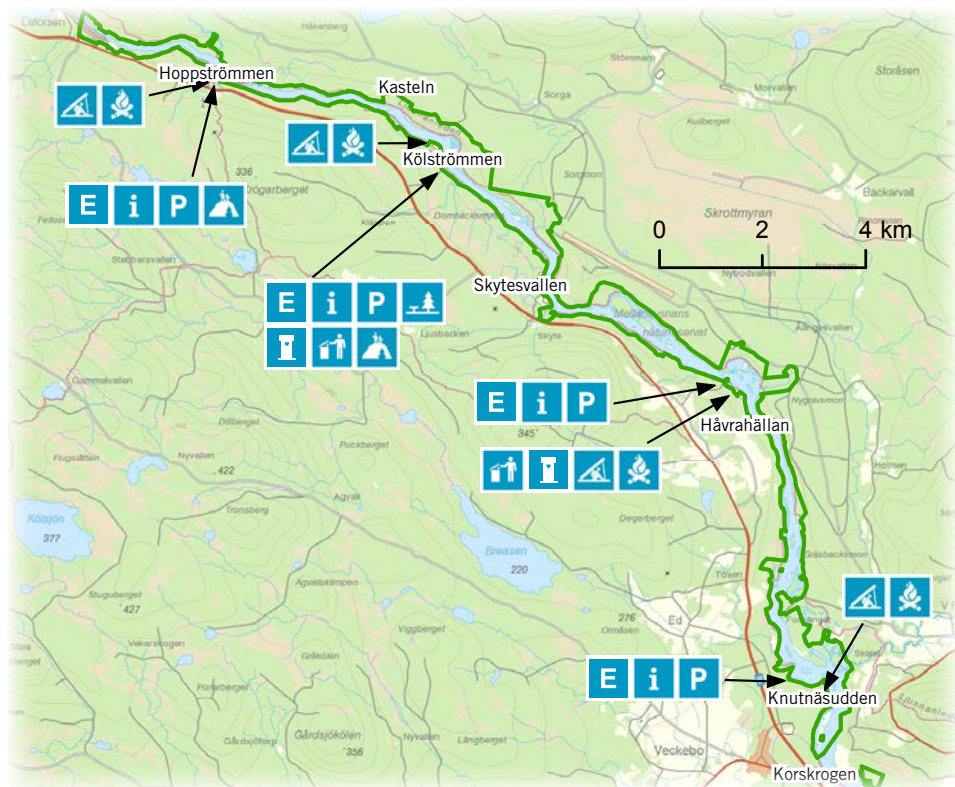
6. Mellanljusnan

– Femmilavandring längs en vild älv

Håvrahällan

Här finns det plats att gå långt om man vill. Längs forsar och lugnvatten, över branta älvbrinkar och blankslipade hällar. In i utterns, flodpärlmusslans och bombmurklans rike.

Både på syd- och nordsidan om älven finns 2,5 mils markerad vandringsled, där du kan ströva länge utan att stöta på vare sig människor eller bebyggelse. På nordsidan går stigen upp och ner för tvära nipor och ibland kan du behöva vada. Söder om älven är stigen mer lättvandrad.

Längs sydsidan finns fyra bra startpunkter med parkering, vindskydd och eldplatser. En av dem är Hoppströmmen, där man kommer nära älven även med barnvagn och rullstol. På en träbalkong kan du slå dig ner och spana in i de virvlande forsarna efter utter eller hoppande öringar. En annan startpunkt är Kölströmmen, där rastplatsen ligger högt uppe på en nipa med lång utsikt över älven. Här syns till exempel en flottledsarm av sten som är flera hundra meter lång. Fram till 1968 balanserade flottkarlar fram på stockar ute i Ljusnan för att frakta timret till sågverken. De byggde olika stenordningar som skulle hindra stockarna från att fastna eller hamna snett, och många sådana finns fortfarande kvar i Mellanljusnan.

För övrigt är älven ovanligt opåverkad av människor. Under 1970-talet fanns planer på att bygga ut vattenkraften i den här delen av Ljusnan, men det mötte högljutt folkligt motstånd. Det fritt strömmande vattnet är mycket värdefullt för många arter, bland annat för lekande öring och för den sällsynta flodpärlmusslan.

På de släta, ishyvlade stränderna står härdade växter som fjällnejlika och fjällviol. I ravinerna på älvens nordostsida kan du hitta den hemlighetsfulla orkidén skogsfru. I tallskogsläntorna blommar mosippan tidigt om våren, bland annat vid Kasteln. Längs den södra strandkanten finns svampvärldens charmtroll: bombmurklorna. Just efter snösmältningen ligger de utslängda i mossan som mjuka chokladbakelser.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Hoppströmmen: Lat: 61,9329 Lon: 15,5561

Kölströmmen: Lat: 61,9152 Lon: 15,6401

Håvrahällan: Lat: 61,8776 Lon: 15,7439

Knutnäsudden: Lat: 61,8383 Lon: 15,7592

Längs väg 84 norr om Ljusdal finns vägskyltar till fyra av naturreservatets entrépunkter. Under tjällossning och vintertid kan småvägarna hållas stängda eller lämnas oplogade.

Storlek: 1 041 hektar

Miss a inte

- Vada ut till den lilla ön Olsholmen vid lågvatten och upptäck det gamla kulturlandskapet mitt i älven.
- Spana in de branta niporna längs älven, vid Gammelgrav och Nygrav. Här syns det att sandfälten fortfarande rör lite på sig, trots vattenregleringen högre upp i Ljusnan.
- För den som vill pröva fiskelyckan finns flera fina strömsträckor. Tänk på att det krävs fiskekort!

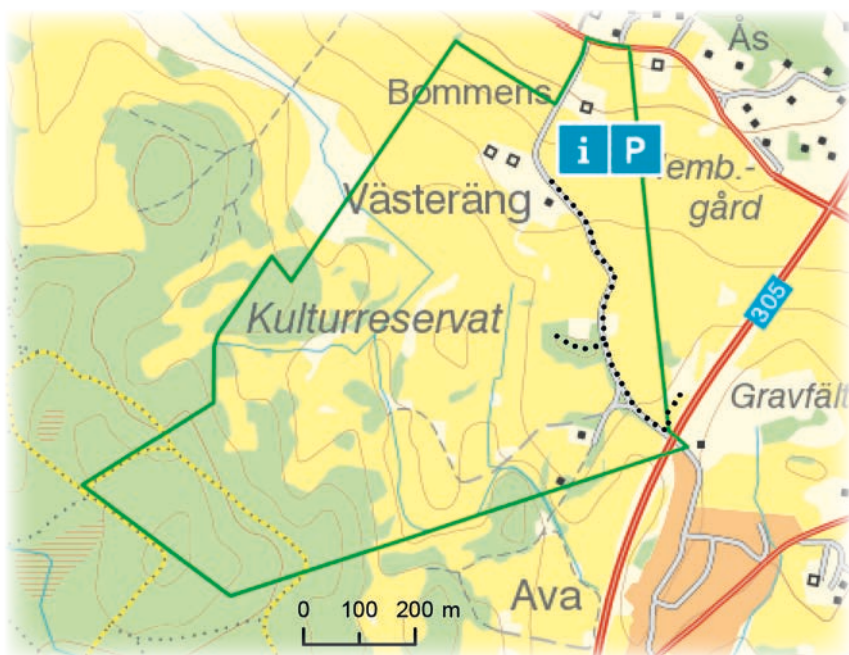

7. Västeräng

– tidsresa till en gammal hälsingeby

Här kan du vandra omkring i en hälsingsk bondby, där samma släkt har brukat marken i minst 500 år. Mellan de röda, timrade gårdarna, sädesfälten och de grånade ladorna finns mycket att upptäcka, som järnåldersgravar, gamla ängsväxter, 1800-talsäpplen och en djup varvgrop.

Det är som att promenera runt i en historiebok, men historia och nutid är tätt sammanvävda. Gårdarna är aktiva jordbruk i ett byalandskap som ser i stort sett likadant ut som det har gjort sedan slutet av 1800-talet. Husen är privatägda och bebodda men besökare är välkomna att vandra omkring.

De första bönderna bosatte sig här redan på järnåldern. Deras minst tusenåriga gravhögar ligger nära intill byn. Upplev också den vackra miljön omkring den äldsta gården, Ol-Ers, från 1846. Trädgården följer det ideal som rådde i slutet av 1800-talet, med bågformade gångar och rabatter i symmetri med mangårdsbyggnaden. Här växer äppelsorter som var populära under 1800-talet och 1900-talets första hälft, och på gården finns en äppellista som kan vara från den första planteringen.

Här finns även den ålderdomliga Gubbåkers-ladan som har använts av minst 14 generationers bönder. Timmerstommen är från 1580. Ängsmarken vid ladan har slagits med lie i hundratals år, och här blommar gamla ängsväxter som bockrot, liten blåklocka, vårbrodd och kattfot.

Tänk på att Västeräng är en levande gård och inte ett museum. Var aktsam om djur och natur vid ditt besök. Håll hundar kopplade. Respektera ägarnas privatliv, gå inte in i hus eller på privata tomter.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.8148 Lon: 16.5517

Från E4:an vid Hudiksvall: Kör väg 84 mot Ljusdal. När du kommer till Delsbo, ta höger mot Bjuråker. Efter två kilometer ser du en skylt till Västeräng. Precis efter första gården, Ol-Ers, finns två grindstolpar i granit. Här går det bra att svänga in och parkera till höger på gräset.

Från väg 83 vid Ljusdal: Kör väg 84 mot Hudiksvall. I Delsbo, ta höger mot Bjuråker. Se ovan.

Storlek: 430 hektar

Missa inte

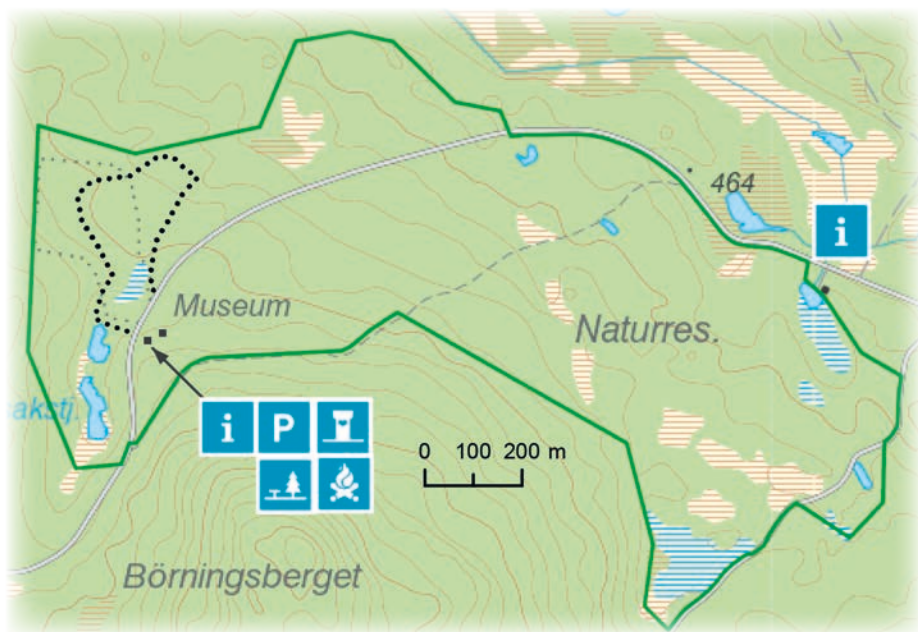
- Varggropen, som var i bruk fram till 1865. Gå ner och känn efter hur det kan ha känts att sitta där, när den var mindre ihoprasad. På medeltiden var bönderna tvungna att jaga varg enligt lagen.
- Att njuta av symmetrin och den vackra arkitekturen på gården Ol Ers. I reservatet finns B&B året runt. Guidning och övernattninng kan bokas på telefon 070-244 41 96. www.olders.nu.
- Att se ålderdomligheten i det småskaliga landskapet med byklungan på höjden och den slingrande byvägen med slagna dikeskanter.

8. Börningsberget – museum mitt i mossan

Börningsbergets naturreservat är en massiv skogsupplevelse. Här finns urgammal skog med gigantiska trädjättar och ett skogsbruksmuseum, där historien får konkret form bland rötter och rotvältor.

Längs stigen i den västra delen av reservatet finns allt som ryms i ordet urskog på en liten yta. Träden är så stora att man känner sig som en liten pyssling. Många är över 40 meter höga och närmare 400 år gamla. Så orörd skog på så bördig mark är något mycket sällsynt.

Skogen känns också ovanligt tredimensionell. Den sticker ut och kommer nära, man måste kliva över jättelågor, genom grandraperier och under långa lavskägg. Mossmattan är tjock och talltopparna är spretiga. Här trivs gammelskogens arter, som lavskrika, tretåig hackspett och lappticka.

Vid stigens början ligger Börningsbergets skogsbruksmuseum. Gränsen mellan skog och museum är inte alldeles tydlig. Montrarna är små tak som hålls uppe av lavbevuxna furor, mitt ute i mossan mellan rötter och stubbar. Några är också knuttimrade kojor, som till exempel skogstallet. Därinne finns tre spiltor, gamla selar och en hässja med myrhö. Ända in på 1950-talet byggde skogsarbetarna tillfälliga stall i skogen. Att kliva in i ett sådant ger en aning om hur viktigt hästen var, och vilken möda som ligger bakom gamla tiders skogsbruk.

Under de små taken finns också många sorters slädar, fullastade med timmer, och så kallade hästtrygor, för körning på blöta myrar. Här finns många ting som en gång var livsviktiga och som få människor idag vet vad det är; timmerbjörn, smyg, körsax, lastjärn och så vidare.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.7448 Lon: 14.5967

Följ väg 45 mellan Orsa och Sveg. Ungefär en mil söder om Fågelsjö finns en skylt vid vägen mot Börningsbergets naturreservat, som ligger knappt två kilometer från 45:an. Fortsätt längs vägen och snart syns den stora parkeringen och skogsmuseet. Där finns också en tillgänglighetsanpassad toalett och fikabord.

Storlek: 102 hektar

Missa inte

- I det nyrenoverade skogsmuseet får du uppleva hur det var att arbeta i skogen förr i tiden.
- Det gigantiska virkeslass som kommer från ett enda träd, på 9,57 kubikmeter virke. Det ger en aning om hur stora träden kunde vara i gamla tiders skogar.
- I bortersta hörnet av vandrings slingan passerar du en rund upphöjning i marken. Det är en gammal kolbotten och om du skrapar lite med foten kommer glänsande kolbitar fram.

Intressanta arter

Här finns rosenticka, lappticka, blackticka, violettgrå tagellav, gråspett.

Rosenticka

9. Hamra nationalpark

– skäggiga skogar, vidsträckta myrar och vilda forsar

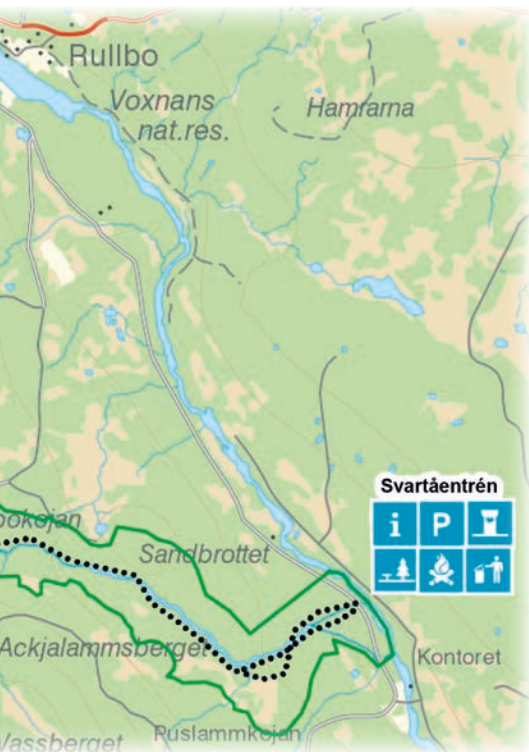
Den äldsta delen av Hamra nationalpark ligger som en urtidsö, omgiven av myrar. Stigen från huvudentrén är en snabblektion i vad ordet urskog betyder.

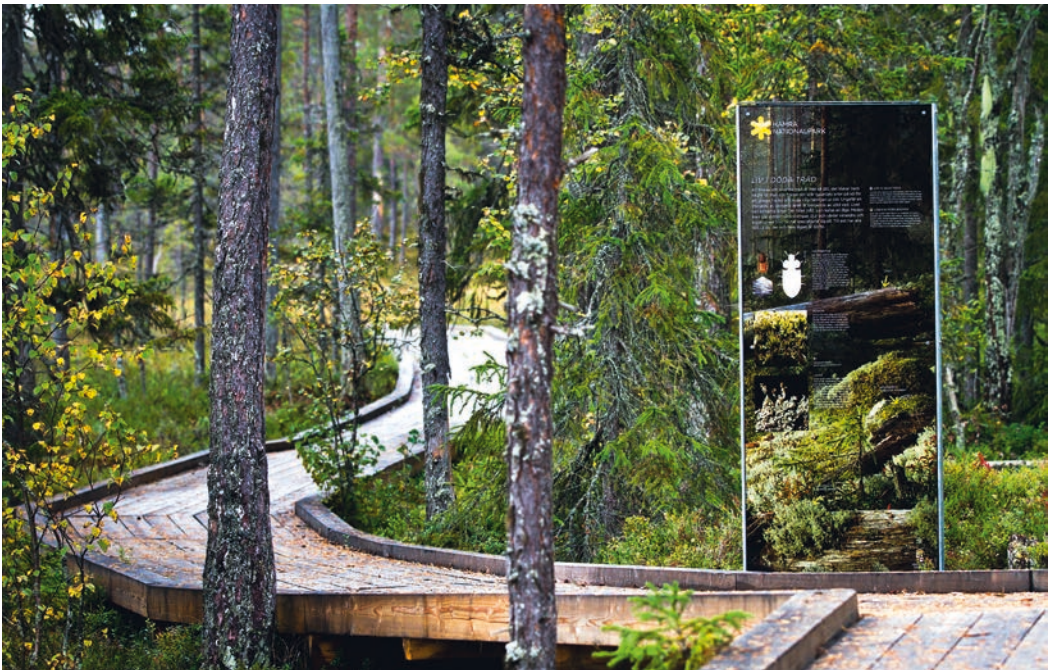

Här står skrovliga tallar med spår efter flera seklers skogsbränder, och grånade silverfuruor där björnen har vässat sina klor. Överallt ligger fallna träd, som är viktig basmat för många av gammelskogens svampar och insekter. Kanske anar du ett stråk av anis i luften. Det kommer från svampen dofticka, som växer på gamla sälgar.

Hamra nationalpark bildades 1909 som en av Sveriges och Europas första nationalparker. Den valdes ut som en representant för Sveriges barruskogar, dit forskare skulle kunna komma för att studera hur allting en gång såg ut. I dag vallfärdar många fler än forskare hit för att få uppleva orörd natur.

Huvudentrén är en bra början på ett besök. Där finns en grillplats, en raststuga och en utställning om nationalparken och urskogen. Även myrentrén och Svartäentrén är vackra och lärorika platser. Den som har gott om tid och ork kan följa Hamraleden, som är en mil lång

och går genom hela nationalparken. Det finns också många kortare vandringsleder med olika svårighetsgrad. Allra mest lättgången är stigen från huvudentrén till Svansjön, som går bra att ta sig fram på med både rullstol och barnvagn.

Det går bra att tälta i hela nationalparken med undantag för den äldsta delen, närmast huvudentrén. Tältet ska heller inte synas från vandringsleder eller entréplatser.

Nationalparken är mest känd för sin urskog, men nästan hälften av parken består av myr. På den väldiga Svartåmyran kan man vandra i timmar över mossar, kärr, bäckar, små tjärnar och tallbevuxna holmar. Vattnet från Svartåmyran fortsätter ut i Svartån, som är ett ovanligt vilt strömmande vatten. Det rensades aldrig för flottning och alla stenar som ligger kvar skapar syrerika virvlar och skydd för vattendjur. Stigen längs ån går över blankslipade hållar, som gjorda för matsäckspauser. För mer information besök www.sverigesnationalparker.se

Varglav

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Huvudentrén: Lat: 61.7670 Lon: 14.7650

Myrentrén: Lat: 61.7449 Lon: 14.8309

Svartåentrén: Lat: 61.7410 Lon: 14.9262

Följ riksväg E45 mellan Orsa och Sveg.

Sväng av vid Fägelsjö, enligt skylten mot Hamra nationalpark. Därifrån är det cirka 5 km kvar.

Storlek: 1383 hektar (efter utvidgning 2011)

Miss a inte

- Utsiktspunkterna vid Svansjön och Svartåmyran
- Svartåns blankslipade hållar och bassänger
- Att lyssna på urskogens ljud. Vinden knirkar och susar på ett annat sätt än i en planterad skog.

Intressanta arter

Här finns björn, varglav, dofticka, tretåig hackspett, lavskrika, gransvartbagge, raggbockgetväppling.

10. Kyrkön

– mitt i älven, himlen och historien

Som en grön rullstensdrake ligger Kyrkön utsträckt i Ljusnan. Här man kan blicka ut över världen lite från ovan, omgiven av uråldriga tallar, strömmande vatten och runstensvisdom.

Kanske var det rullstensårens upphöjda läge, lite närmare himlen, som fick medeltidsmänniskorna att bygga en kyrka just här. Det hade nog också att göra med den gamla färdvägen som gick över Kyrkön, från Hälsingekusten och vidare mot Trondheim. Runstenen på kyrkogården vittnar om att den här platsen har varit speciell för människor sedan lång tid tillbaka.

Omkring år 1200 restes den första stenkyrkan på Kyrkön, men antagligen fanns det en träkyrka

Naturstigen

här ännu tidigare. Trots att stenkyrkan byggdes ut och rymde 1 700 personer i slutet av 1700-talet ansågs den för liten. Järvsö hade ju 3 400 församlingsbor. Därför byggdes en ny kyrka på grunden av den gamla. Den blev klar 1838 och står här än idag, som en av landets största landsortskyrkor.

Kyrkön ligger mitt i Järvsö och folk har rört sig här i mer än tusen år. Ändå finns det knotiga tallar kvar här sedan Gustav Vasas tid. Ön ägdes gemensamt av sockenborna och de verkar ha varit varsamma med sina förfäders begravningsplats. I slutet av 1800-talet ville en präst avverka skogen men då drog de honom inför domstol.

Längs östsluttningen kan du komma in i riktig gammelskog. Här finns gott om gamla och döda träd som är livsviktiga för många ugglor, hackspettar och skalbaggar. Hänglavar trasslar sig i grenarna och på många stammar syns hattar av talticka, en vedsvamp som sällan visar sig innan tallarna är över 150 år gamla.

Hitta hit

Koordinater (WGS84 DD)

Lat: 61.70987 Lon: 16.17807

Kyrkön ligger 1 km öster om järnvägsstationen i Järvsö. Det går bra att promenera hit från järnvägsstationen eller att parkera alldeles efter att du har kommit över bron.

Storlek: 6 hektar

Missa inte

- Varggropen. Inga vargar har fångats i gropen sedan 1800-talet och den har blivit grundare med åren, men fortfarande är det hisnande att tänka på vilka scener som har utspelat sig här. En januari söndag 1729 ramlade prästen på Kyrkön själv ner till vargarna i gropen (men blev räddad och kunde hålla sin predikan).
- Naturstigen. Nära församlingshemmet vid öns nordvästra hörn börjar en stig med skyltar som berättar om Kyrköns natur och historia. Det är också en fin promenad på ett par kilometer.
- Stigen vid den nordvästra sidan är inte fullt tillgängliggjord för besökare i rullstol. Vissa partier är smala och branta.

11. Blacksås – mytomspunnet tvärstup

Från Blacksås kan du betrakta Hälsingland från ovan – 457 meter upp. Nils Holgersson är bara en av alla sagofigurer som har besökt detta trollskogsberg, där korparna ropar från klipphyllorna.

Vägen upp på Blacksås från öster är bitvis mer klättring än promenad. Men det är bara bra att gå den branta stigen långsamt, för det finns mycket att titta på. Ingångar till rävgryt under rötter och stenar, grottor

Torta

under stora block och riktig gammeltrollskog med fallna, svampbevuxna träd. Skogen är helt orörd just tack vare sin oländighet.

Väl uppe får man en känsla av att Hälsingland är oändligt, att de mjuka bergen och sjöarna täcker hela jorden. Om vädret är klart syns havet som en blå strimma i öster.

Nedanför toppen stupar berget nästan lodrätt 150 meter rakt ner. Klippphyllorna i stupet och de gamla plattkroniga tallarna gör berget idealiskt som boplats för exempelvis korp och fjällvråk. Vid foten av branten breder en stor blockmark ut sig, med stenar stora som hus.

Om du vill bevara vildmarkskänslan är det bäst att vända vid vindskyddet och inte fortsätta till toppen, för där blir spåren av sentida skogsbruk tydliga. Eller fortsatt förbi toppen på Sjuvallsleden, en gammal färdväg som passerar sju fåbodas. För den som vill ta sig upp på Blacksås på ett enkelt sätt är denna väg från väster att rekommendera.

Nils Holgersson besökte Blacksås på sin Sverigeresa, och fick veta att traktens djur samlas här på nyårsnatten för att skogsrået ska avgöra vilka som ska falla i rovdjurens våld under året. En annan sägen som har fått stor betydelse är den om den rika Blacksåsfrun. Många bönder har ruinerat sig i jakten på koppar i berget, trots att det bara består av gråsten.

Missa inte

- Vindskyddet strax söder om toppen, med storslagen utsikt. Sväng neråt ungefär vid den övre rastplatsen med bänkar.
- De små aspdungarna i branten. Asparnas löv gör marken rikare, så att blåsippan, trolldruva och torta frodas.
- Att det finns två vägar till Blacksås topp. En lättgången från väster och en brant men spektakulär från öster.

Intressanta arter

Här finns lind, torta, klynnetåg, bergglim, blågröe, skogssvingel.

Hitta hit

Till östra parkeringen:

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.6425 Lon: 16.7777

Från Hudiksvall: Följ väg 84 mot Ljusdal. Vid Hillsta, Sörhoga svänger du av mot Näsvisken, men håller sedan höger så att du åker över väg 84 och kör söderut. I Nansta kör du mot Storberget och Blaxås kaffestuga. Efter cirka 7 km tar du av mot Blaxås och Kåxbo. Följ sedan skyltning mot naturreservat (efter ytterligare knappt 6 km).

Från Söderhamn: Kör E4:an norrut till Njutånger, där du svänger vänster mot Nianfors. Efter cirka 14 km svänger du höger mot Blacksås. Följ sedan skyltning mot naturreservat (efter ytterligare cirka 5 km).

Hitta hit: Till västra parkeringen:

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.6508 Lon: 16.7361

Från Hudiksvall: Kör E4:an söderut till Njutånger, där du svänger höger mot Nianfors. Följ vägen cirka 16 km, och strax innan du kommer fram till Nianfors svänger du höger mot Delsbo och Bobygden. Efter drygt 7 km kommer en liten skylt med Naturreservat, och där svänger du höger och följer sedan den vägen tills den tar slut vid en vändplan.

Från Söderhamn: Kör E4:an norrut till Njutånger, där du svänger vänster mot Nianfors. Se ovan för fortsättningen.

Den sista vägen fram till reservatet plogas inte på vintern och under våren är den bommad tills den är farbar.

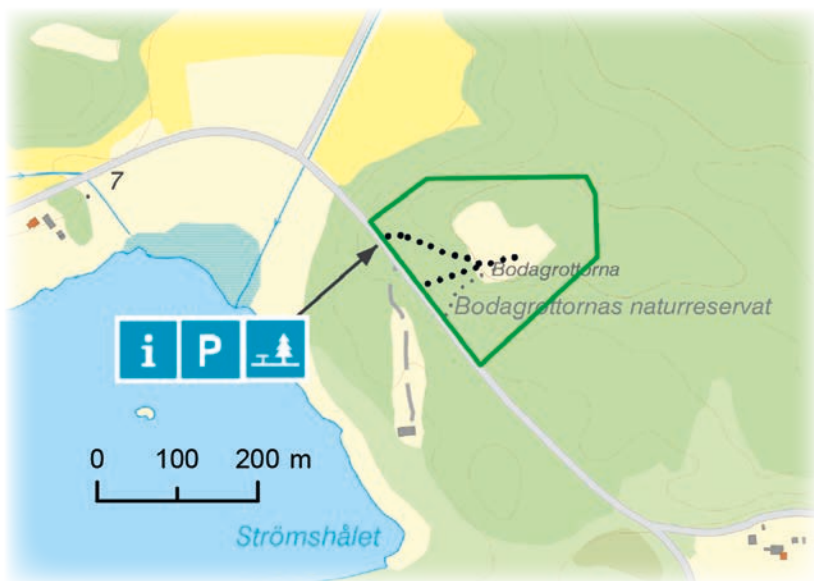
Storlek: 219 hektar

12. Bodagrottorna

– Europas längsta urbergsgrotta

Här kan du vandra in i urberget och kanske lite längre in i dig själv. Grottkrypning är ett sätt att utforska sina gränser. Hur långt klarar du att krypa med flera ton sten över huvudet?

Efter några minuters vandring genom stenig gammelskog står du framför ett väldigt blockhav. Det är som om jättarnas barn har hällt ut hela sin klosslåda. Den geologiska förklaringen är att landhöjningen var väldigt kraftig när inlandsisen smälte här, och det skapade enorma spänningar i berggrunden. För 9 000 år sedan blev spänningarna så starka att det blev jordbävning, som om en extremt kraftig bomb hade sprängts inne i berget. Stenen sprack och blocken skakades om, så att de hamnade huller om buller, så som de nu ligger. Hålrum mellan stenarna skapade det väldiga grottsystemet, där längsta grottan är nästan tre kilometer lång.

Följ färgmarkeringarna på stenen till de olika grottöppningarna. Grottsystemets största ingång, där staketet står, leder till Fläckgrottan, med en stor sal som kan besökas ganska lätt av de flesta. Rep finns utlagda som vägvisare genom gångarna, men lampa är ett måste, helst två. Man bör också vara minst två personer för att utforska grotterna. Om ni vill ta er långt in krävs god grottvana, skyddshjälm och rätt sinnelag. Under vintern och våren är grotterna våta och isiga, så den bästa tiden att gå i grotterna är juli-oktober.

Hela året råder en speciell kyla och tystnad nere i grotterna. Att komma upp på de stora solbelysta blocken igen är som att vakna ur en dröm.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.6538 Lon: 17.1246

Ta av från E4:an mot Iggesund och följ skyltningen mot Bodagrottorna. Håll utkik efter informations-skylden på höger sida när du närmar dig, för annars är det lätt att köra förbi parkeringen.

Storlek: 4 hektar

Miss a inte

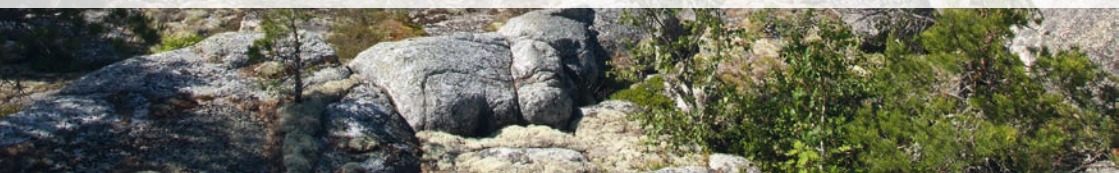
- För guidad visning av grottan, kontakta turistbyrån Visit Glada Hudik.
- Det finns faktiskt liv att spana efter i grotterna. I mörkret trivs till exempel källarspindel och långörad fladdermus.

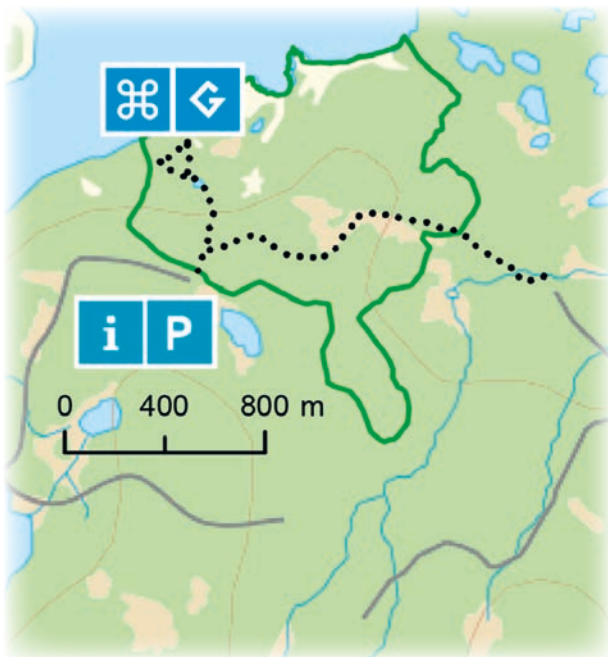

13. Norra Hornslandets naturreservat

– där Sveriges äldsta tall spanar mot horisonten

Hornslandets kust är välkänd och välbesökt, men Norra Hornslandets naturreservat ligger lite avsesid och är lätt att missa. Här kan man vandra i sin egen värld längs långa klapperstensstränder eller in i skogen, där stora aspar susar.

Området är tydligt format av en stor brand 1888, som lämnade lövrika skogar efter sig. Om våren lyser blåsippor i de frodiga asp- och björkdungarna, och hackspettar trummar från alla håll. En del av skogen gallrades under 1900-talet, men mycket har stått orört sedan branden, så här finns gott om hålträd för fåglar.

Vid parkeringen börjar två lättgångna stigar, men utanför dem är reservatet krävande att gå i. Gles tallskog breder ut sig på oändliga blockmarker. Efter en stunds promenad här kan man få en djupare insikt om landhöjningens väldighet, och få en känsla i benen av hur stora områden som en gång har varit strand. Då slipades stenblocken runda av vågorna, men sedan har havet långsamt krupit utom synhåll och färgglada skorplavar har brett ut sig på stenarna.

En som har sett vattnet sjunka undan är Sveriges äldsta tall, som har blickat ut mot horisonten här i över 760 år. Från parkeringen finns en skyltad stig till tallen, och väl framme finns en skylt som pekar ut den. Det är tur, för det inte helt självklart att säga vilken det är. Gammeltallen är ingen bjässe, men den har skrovligare bark än tallarna omkring sig, och står bekvämt lutad mot en klippa. Just stenhällen bakom tallen är en bra fikaplatz, där man kan slå sig ner intill den krumma kronan och fundera igenom de senaste 760 åren.

Sveriges äldsta tall

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Västra parkeringen: Lat: 61.7225 Lon: 17.4278

Östra parkeringen: Lat: 61.7217 Lon: 17.4556

Från E4:an: kör väg 778 mot Hornslandet. Efter cirka två mil, sväng mot Kuggöarna och strax efter det kommer en skylt mot Norra Hornslandets naturreservat. Ta sedan vänster mot Norra Hornslandets Naturreservat V och följ vägen tills den tar slut vid en vändplan.

Storlek: 109 hektar

Missainte

- Sveriges äldsta tall.
- Nicklas tea house, en grotta med en jättelik stenbumling som tak, där man kan luta sig tillbaka och se ut över hav och horisont. Nicklas var en amerikansk geolog som undersökte Hornslandet, men de gamla fiskarna kallade klippblocket för Osten, eftersom det liknar en rund ost när man närmar sig kusten. Nicklas tea house är skyltat som en avstickare från stigen till gammeltallen.

14. Hölicks naturreservat – ett livsnjutarställe

Hölick har extra allt av Hälsingekusten: oändliga klapperstensfält, sandstränder, sanddynsfält, vindpinade små tallar, gammelskog och till och med ett stort grottssystem.

En varm, solig dag på Hölicks stränder känns det som om man var någon helt annanstans än i Sverige. Fast frågan är var. För tallarna, gråstenen och det kornblå havet är samtidigt så ursvenskt som någonting blir. Hölick är lätt att älska, och många gör det. Ändå finns det stor plats för ensamhet, särskilt om man besöker reservatet under andra tider än högsommaren, eller ger sig ut i områdets avlägsnare delar. Många besökare nöjer sig med fiskeläget och de fina sandstränderna omkring det.

Långa stränderna i norr kan man gå så långt man orkar, och sola sig i skydd av strandrågen. Den som tröttnar på havsvind och vida horisonter kan bege sig ner i underjorden, i reservatets västra hörn. Där börjar ett system av urbergsgrottor, med små ingångar som kräver ännu mer mod än Bodagrottorna för att våga sig ner i. Men den modiga och välutrustade kan vandra och krypa så långt som en kilometer genom vindlande gångar. Även för den som inte vågar mer än att titta in i de mörka portarna så är det magkittlande. Det är också en fin vandring från parkeringen, särskilt om man väljer skogsslingan tillbaka, genom gammelskog och över porlande skogsbäckar. Den är en av många välmarkerade vandringsleder i naturreservatet.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.6293 Lon: 17.4367

Från E4:an kör väg 778 mot Hornslandet. Efter cirka två mil, ta av åt höger enligt skylten mot Hölick. Efter ytterligare en mil är du framme.

Storlek: 598 hektar

Miss a inte

- Urbergsgrottorna.
- Sanddynsfälten med spännande myrlejon och andra intressanta sandinsekter.
- Om du har gott om tid och ork – följ någon av vandringslederna till Hornslandsuddsberget. Därifrån har du storslagen utsikt över Bålsön, Kuggörarna, Agön, Drakön och Kråkön.

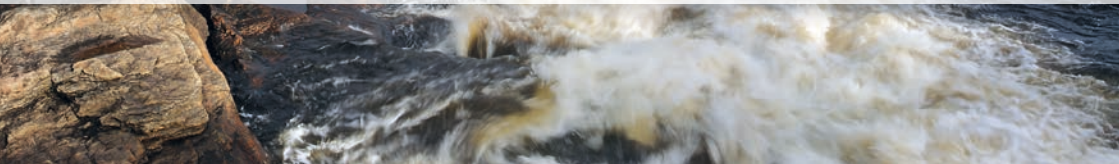
Myrlejon

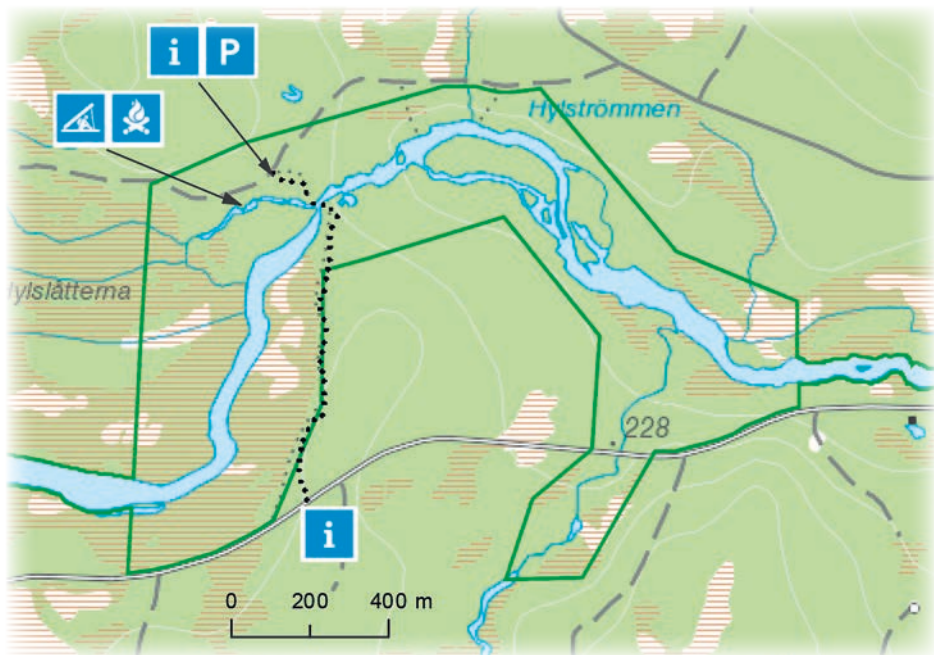

15. Hylströmmen

Entrén till Voxnans vildsinta hjärta

Hylströmmens skummande, dånande virvlar är södra Norrlands största vattenfall. Det är också för besökaren en ingång till Voxnans otämjda vatten.

Att stå på hängbron över Hylströmmen ger en sugande känsla i fötterna av de enorma krafter som väller fram. På den lilla ön mitt i forsen står smala gammeltallar och kurar i dånet av 23 fallmeter. Strändernas blankspolade hällar är som gjorda för matsäckspauser, men se upp för dem som är allra närmast vattnet, de kan vara förrädiskt hala.

Stigen vidare söderut från vattenfallet är lättgången, men inget för den som söker orörd natur. Den går omväxlande över hyggen, ungskog, äldre skog och myr.

Voxnans naturvårdsområde följer älven i cirka 10 mil. Bästa sättet att utforska området är med kanot. Längs delen av Voxnan nedströms Hylströmmen slutar forsarna och den lugna Voxnan tar vid, med långa meanderbågar som nästan slår knut på sig själva. Här kan du glida fram och spana efter utter och flodpärlmussla, eller bada vid de många fina sandstränder som kantar vattnet.

Voxnan är södra Norrlands längsta outbyggda älvsträcka, där våröversvämningarna fortfarande reglerar och formar sandbankarna längs stranden. Vattnets vilda framfart gör att många sällsynta växter följer skogsälven, som kung Karls spira, fågelstarr och skuggviol.

Voxnan är också välkänd bland sportfiskare, för sina naturliga stammar av harr, öring, sik, abborre och gädda.

Fiskekort för Voxnans övre del kan köpas i Los, Hamra och Rullbo. För den nedre delen finns fiskekort i Voxna, Voxnabruk och Lövriset.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.5075 Lon: 15.2978

Följ väg 296 mellan Voxnabruk och Los. Strax söder om Lobonäs börjar skyltning mot Hylströmmen. Följ skogsbilvägarna fram till reservatsskylten, och låt dig inte förvirras av fiskeskyltar som kommer tidigare.

Storlek: Hylströmmen är en del av Voxnans naturvårdsområde som är 773 hektar och 10 mil långt.

Miss inte

- Frostkilen, 1,5 mil söder om Hylströmmen, där Voxnan bildar en cirkel och bara ett smalt näs binder ihop halvön med fastlandet. Breda sandstränder bildar en riktig playa mitt i barrskogen.
- Stenkistan som syns från hängbron över Hylströmmen. Det är en mur av sten som hindrar vattnet att passera in i ett biflöde. Sådana byggdes under flottartiden för att inte förlora timret. Ända fram till 1960 var Voxnan en viktig flottled.
- I Vinströmmen, 1 mil nedströms Hylströmmen, kan du bada och det är ett bra ställe att lägga i kanoten.

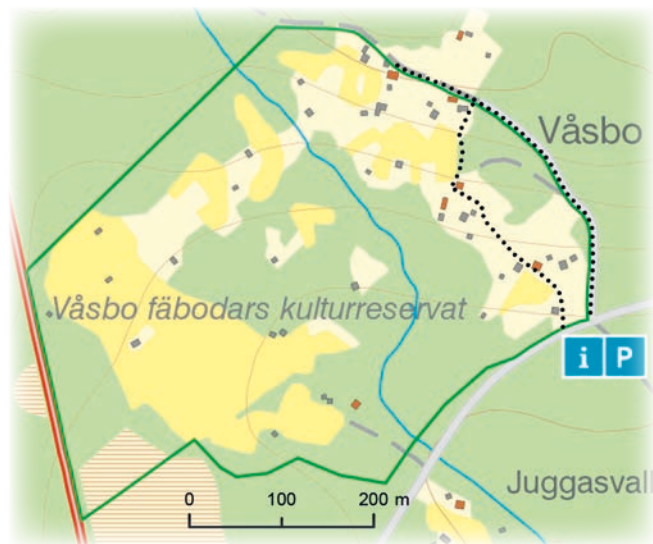
Intressanta arter

Här finns utter, kung Karls spira, fjällhällebräken.

16. Våsbo fäbodar – en levande folksaga

Det första som hörs är skramlet av djurens skällor. Alla sagor om fäbodlivet blir plötsligt verkliga när man går runt mellan de små grå husen, mitt i en historia som luktar fårspilling och tjärat gammalt trä.

I Ovanåkers skogar finns några av Sveriges bäst bevarade fäbodmiljöer. Våsbo fäbodar består av fyra fäbodvallar som har använts åtminstone sedan början av 1700-talet. Varje gård i hembyn Västra Roteberg hade sin egen fäbodvall, där kvinnorna tillbringade sommaren. De pampiga Hälsingegårdarna skulle inte ha vuxit sig så stora utan fäbodarna, där man tog vara på skogarnas rikedom och vallens gräs. Allt är byggt i grånat, lavbevuxet trä, och ser i stort sett ut som det gjorde i

slutet av 1800-talet. De knuttimrade bodarna står stadigt, och grindarna längs vandringsstigen är rejäla, sköna att öppna.

Ändå svårt att förstå all den aktivitet som en gång var här, och hur många människoöden som har utspelat sig mellan husen. En del finns att läsa om på skyltar längs stigen, och ofta kan du ha turen att träffa på folk som bor här om sommaren. Det går också att boka en guidning via www.vasbofabodar.se.

Väsbo fåbodrar har använts i åtminstone 270 år, med djur som betade i skogen fram till 1967. Fortfarande hålls markerna öppna genom slätter och bete. De vilda växterna har anpassat sig till lien och århundraden av klövtramp. På marken står många av böndernas gamla följeslagare som ormrot, stagg och slätterblomma.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.5010 Lon: 15.6968

Från E4 åker du väg 50 mot Bollnäs och Edsbyn. I Edsbyn tar man vägen mot Färila norrut och åker drygt en mil. Skyltar visar var man svänger höger mot Väsbo fåbodrar, och efter ca 200 m finns en parkering till höger.

Storlek: 22 hektar

Miss a inte

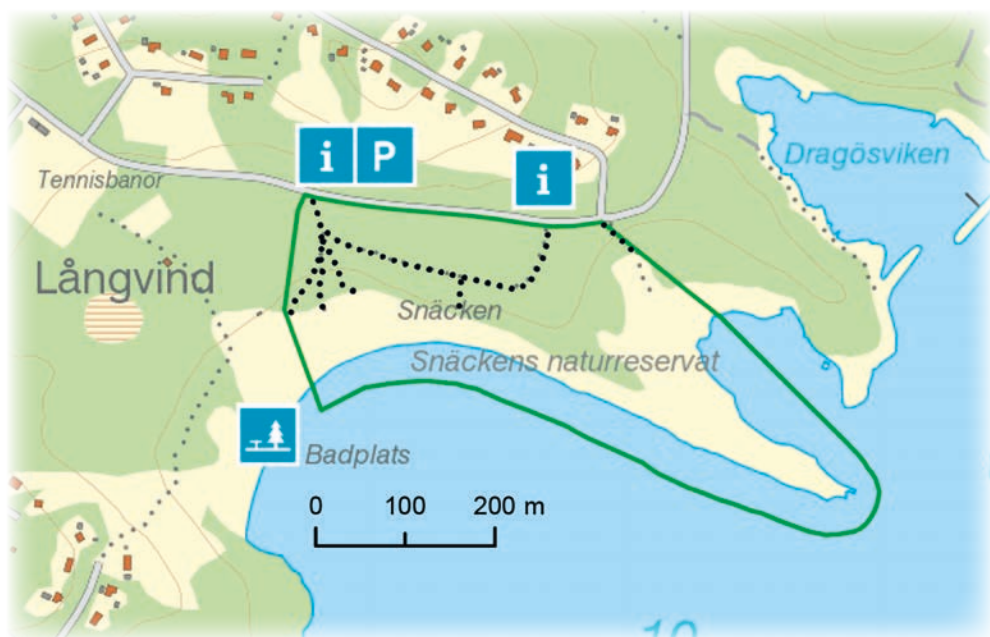
- Getfäxet, ett litet fåhus som är Väsbos äldsta byggnad, daterad till mitten av 1500-talet. Det är hisnande att känna och lukta på något så gammalt. Skogsfinnar som kom i början av 1600-talet sågs ha flyttat huset hit.
- De många "snehagarna" som de kallas här, det vill säga gårdesgårdar som markerar gränserna mellan de fyra vallarna, beteshagar, åkrar och fågator. Höjden och tätheten på gårdesgårdarna kan variera mellan olika socknar enligt lokala traditioner. I Väsbo bygger ägarna än idag sina snehagar som de alltid har gjort.
- För den lavintresserade finns mycket att upptäcka på bodarnas gamla trä, exempelvis den sällsynta sotlaven, som ger svarta streck på fingret om du tar försiktigt på den. På Olods växer lysande gul ljuslav, som förr användes till att färga talgljus.

17. Snäckens naturreservat

– så nära havet man kan komma

Snäckens naturreservat är en liten klapperstensudde med knotiga, vindpinade tallar. Det är som att gå omkring i en akvarellmålning där ljuset hela tiden skiftar över havet.

Udden höjde sig ur havet på 1600-talet, som den yttersta delen av en rullstensås. Den ljusa klapperstenen bildar strandvallar på olika nivåer där vågorna en gång slog in. Här finns också en bit sandstrand som gör Snäckan till det fulländade utflyktsmålet. Det är inget för den som vill vandra långt, men stort nog för att hitta en egen liten grop att lägga sig ner i och lyssna på vågorna. Längst ut på udden är man så nära havet som det går att komma utan båt.

De 300-åriga tallarna en bit ovanför stranden är de första träd som har stått här någonsin, sedan marken steg ur havet. Hukade, vindpinade träd bildar en i stort sett orörd urskog. Här och där breder lågvuxna granar ut sig som mattor. Stigarna genom skogen liknar grusgångar med små vita stenar, som i en trädgård. Så ser marken ut här, om inte kråkbär, mjölon och lav får täcka den. För att skydda den tunna lavmattan från alla besökande fötter är gångarna inhägnade.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.4223 Lon: 17.1668

Följ skyltning mot Långvind från E4:an, och sedan mot Snäckan.

Storlek: 12,5 hektar

Miss a inte

- Gammeltallarna, som är de första träd som har kommit upp här sedan landet höjdes ur havet.
- Strandvial, en lilablommig ärtväxt som följer Östersjöns stränder och blommar hela sommaren. I augusti går det faktiskt att äta de söta ärtorna, även om man inte får plocka dem just i naturreservatet.
- Strandvallarna som visar var stranden har befunnit sig tidigare.
- Att gå längst ut på udden och fylla sig med havsluft.

18. Tjuvberget – rövarnas och blommornas stup

Njut av lugna hållmarker och milsvid utsikt, eller klättra ner i den urskogsskäggiga branten. Vid bergets fot växer bördig lövskog med många botaniska överraskningar.

Stigen mot Tjuvbergets topp börjar i ung planterad tallskog, men fortsätter snart över kala berghällar med gamla grånade tallar. Från toppen är utsikten som ett "Välkommen till Hälsingland"-vykort, med mjuka skogsklädda berg, Hälsingegårdar och sjöar.

Här finns ett knuttimrat vindskydd med eldstad och bänkar, där du kan

Äppelmossa

spana ut över branten som går genom hela reservatet. Det är lätt att få Ronja rövardotterkänslor av de knotiga tallarna och de lavskäggiga rövargranarna som klättrar bland stora block. Det hörs ju också på namnet att Tjuvberget har varit ett laglöst tillhåll. Intill Hälsingeleden finns en sten som kallas vilstenen där forna tiders vandrare brukade ta rast. Enligt sägnen var det också ett tillhåll för tjuvar, som rånade vandrarna. Till slut blev tjuvarna infångade utanför grottan där de bodde i östra delen av berget.

Skogen uppe på berget är genomhuggen för omkring 100 år sedan, så där saknas riktigt gamla och döda träd. Den som söker urskogskänsla måste ge sig ut i branten, med sina trehundraåriga tallar och gammelskogsvampar som gräddticka, blackticka och skinnporing. Här behöver man använda både händer och fötter för att klättra omkring.

Längre ner i slutningen mot vattnet växer arter som är typiska för sydväxtberg, exempelvis myskmåra. Ett sydväxtberg har en brant sida som vätter mot söder, öster eller väster, där berghällarna lagrar solvärmen och ger ett varmare lokalklimat. Dessutom blir marken vid bergets fot extra näringsrik, tack vare vattnet som sipprar ner längs branten.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

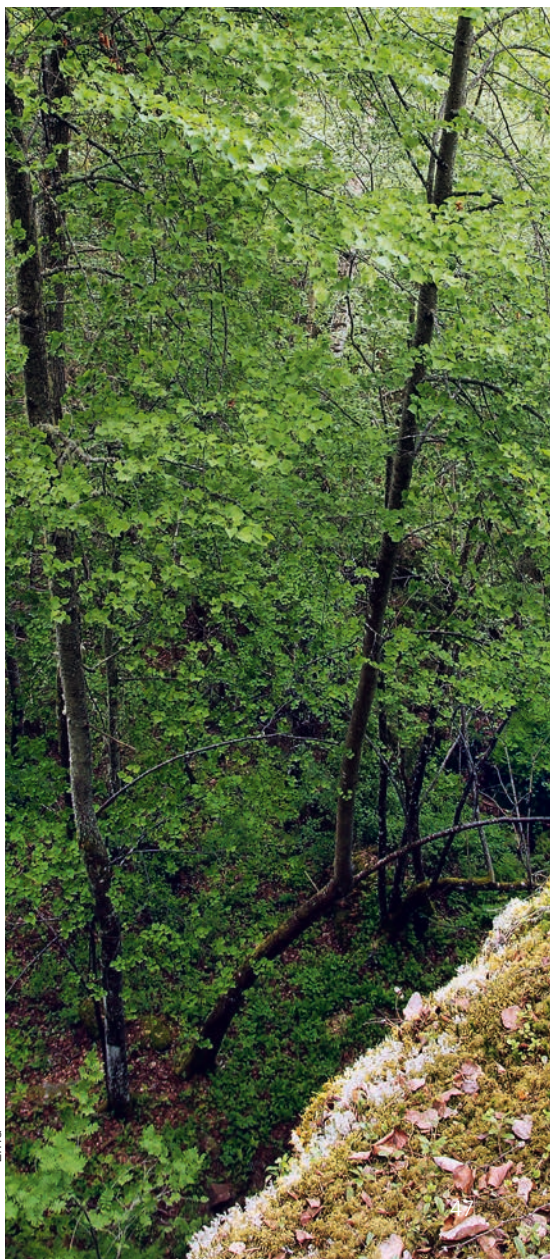
Lat: 61.2874 Lon: 16.3625

.....
Från Bollnäs: Följ Anneforsvägen söderut från kyrkan till Hertsjö. Där svänger du mot Storbyn och sedan mot Norrsåmnet. Kör tills du ser reservatsskylten vid parkeringen på vänster sida.
.....

Storlek: 91 hektar

Miss a inte

- Aspskogen nedanför södra delen av branten är ett måste för botaniskt intresserade. Om våren blommar blåsippa och tibast och senare lundväxter som getrams, springkorn och trolldruva. Den som gillar att klättra sig fram kan hitta vägen nedför branten, men annars går det att följa stranden från öster.

19. Ålsjön – ett tillgängligt fågelparadis

Här kan du njuta av länets förnämsta fågelsjö, utan att behöva bli blöt om fötterna. Barnvagn eller rullstol är inget hinder för att komma nära naturen i Ålsjön.

Över 60 fågelarter häckar i naturreservatet och mer än 200 arter har setts. På 1960-talet blev sjöns rika fågelliv välkänt, men Ålsjön höll på att växa igen eftersom vattnet hade sänkts flera gånger. Sedan dess har vattenytan höjts och förstörats, så att många änder och vadarfåglar

har kommit tillbaka. Sjöns grunda vatten är näringsrikt, och fullt av vattenväxter och smådjur som flyttfåglarna behöver för att fylla förråden.

Ända från snösmältningen bubblar det av liv kring Ålsjön. Stora flockar av tranor och sångsvanar är några av de första gästerna som skriker in våren. Gulärlor springer av och an på insektsjakt, och över vassarna partullerar brun kärnhök. Inifrån vassen sjunger sävsångare och rörsångare nästan utan att hämta andan. Med lite tur kan du också få höra vattenrallens grisgrymtande läte.

Förutom kulturlandskapsfåglar och sjöfåglar ryms också gammelskogens fåglar i reservatet, tack vare Ålsjöskogen, som kantar sjöns södra sida. Efter en stunds promenad österut längs sjön börjar träden bli gamla, asparna grova och fallna döda träd ligger huller om buller. Om man inte vill ge sig ut och klättra i plockepinn-skogen så kan man gå bekvämt genom den längs stigen. Längs en porlande bäckravin breder frodiga ljusgröna växter ut sig, som gullpudra och strutbräken.

Det östra fågeltornet är hemtrevligt inrett av Söderhamns Naturskyddsförening. Härifrån kan du spana ut över sjön, väl skyddad från oväder och långt från E4:ans buller.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.2796 Lon: 17.0282

Följ E4:an, och precis söder om Söderhamn ser du en skylt mot Ålsjöns naturreservat. Parkeringen syns när du svänger av från E4:an.

Storlek: 157 hektar

Miss a inte

- Gammelskogsslingan öster om det östra fågeltornet. Det är oväntat att hitta något så fridfullt, orört och mossöverbuxet, så nära E4:an.
- Väster om E4:an finns ett handikappanpassat fågeltorn där du kan spana ut över Ålsjöns forna utbredning, som blev till odlingsmark på 17- och 1800-talet. Sedan 1995 har Länsstyrelsen återskapat något som liknar de gamla ängarna och åkrarna. Över slätten står sånglärkor och sjunger, och storspoven spelar i skymningen.

Intressanta arter

Här finns brun kärnhök, lärkfalk, gråhakedopping, årta, skedand.

Svarthakedoppingar

20. Stenöorns naturreservat

– glassig fågelspaningsudde

Rödbena

Stenöorns sandiga udde är en av länets bästa fågellokaler och samtidigt en av de mest lättillgängliga och bekväma. Kanske också den vackraste.

Som en nästan trädlös savann sticker Stenöorn rakt ut i Söderhamnsfjärden. Vindarna har fritt spelrum och himlen är mycket stor. Vädret är hela tiden mycket nära, men i det lyxiga trevånings-fågeltornet finns regnskydd och lä i alla vindriktningar. Från april till och med augusti är det bara tillåtet att gå längs den sandiga stigen ut till tornet. I resten av reservatet ska fåglarna ha en fristad för att ta igen sig under flytten eller ta hand om sina ungar.

Stenöorn är Gävleborgskustens bästa rastplats för vadarfåglar. I stort sett alla vadararter som är sedda i Sverige har besökt Stenöorn. Brushane, myrspov och kärrensnäppa är några av dem som passerar under vår och höst.

På strandängarna runt udden och på sandbanken utanför fågeltornet går vadarna gärna omkring på sina långa ben och plockar insekter och annat ätbart. Strandängarna översvämmas regelbundet och det gör dem artrika även när det gäller växter. Här finns till exempel östersjötåg, ormtunga och kustarun.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.2479 Lon: 17.1995

Följ skyltning mot Sandarne från E4:an och sedan mot Stenö. Parkera där vägen tar slut och fortsätt i vägens riktning på en gångväg tills du ser reservatsskylten.

Storlek: 56 hektar

Missa inte

- Att ta med kikaren om du har någon. Annars får du kanske nöja dig med att se fåglarna på fina planscher eller i någon annans kikare.
- Att prata med eventuella andra fågelskådare i tornet. Här möts proffsskådare, glada amatörer och picknickätare, som kan ha mycket att lära av varandra.
- Om du skulle tröttna på fåglar så finns både glasskiosk och badstrand mycket nära utanför reservatet.

Intressanta arter

Här finns sandlöpare, småspov, skräntärna, knutnarv, östersjötåg.

21. Axmar natur- och kulturresevat – stort både under och över ytan

Här blickar havsörnarna ut över en tallklädd landhöjningskust med mängder av sjöfåglar. Förutom skärgårdsnaturen finns också mycket historia att utforska över och under ytan. Längs Axmars undervattensstig ligger sjunkna skepp som var på väg till järnhytan i Axmar bruk. Hyttan står kvar, och här kan du följa järnbrukets storslagna uppgång och fall.

Axmar naturreservat är södra Bottenhavskustens största sammanhängande, någorlunda oexploaterade skärgårdsområde. Det är svårtillgängligt från land, men med båt öppnar sig en hel värld av kust, öar och skär. Dessutom finns det mycket under ytan att upptäcka.

På www.axmarbluepark.se kan du läsa mer om den dykstig som guidar till undervattensnaturen och till kustens många strandade vrak. De sjunkna skeppen berättar om människoöden under de senaste 300 åren, och är också hem för en mängd små djur och växter. Mycket går att se från ytan, så dykstigen kan följas även med kajak eller snorkel.

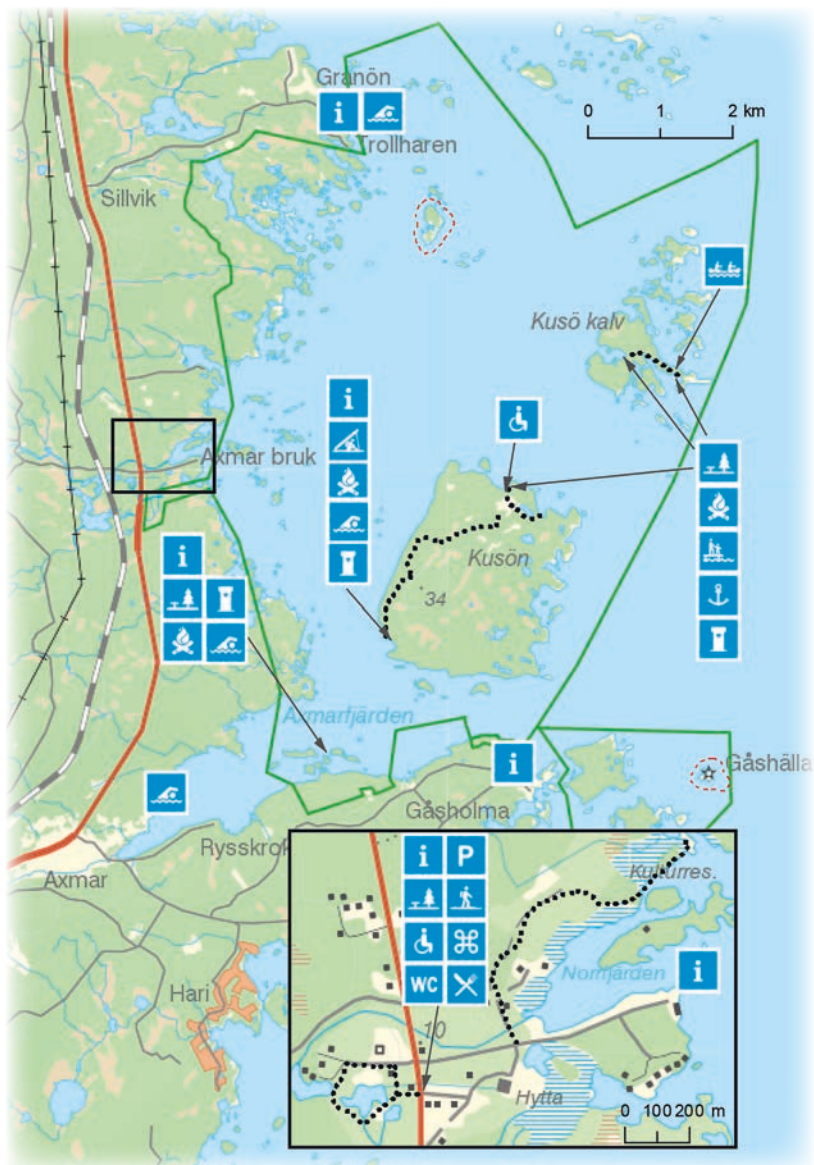
Störst av öarna är Kusön, med en gammal fiskeby som ligger helt skyddad från havet. Det är

Havsörn

en riktig Bullerbydyll där röda små hus med vita knutar bäddas in av syrener och äppelträd, och får bräker i hagarna. I början av 1900-talet var alla de tolv husen bebodda och här fanns till och med en skola, men 1968 flyttade den sista bofasta från ön. Numera används husen mest sommartid. Det gamla skolhuset är första huset på vänster sida när du kliver iland vid hamnen, Korshamn.

Mycket av skogen närmast byn avverkades på 1980-talet, men på södra sidan finns mer gammal skog kvar. Skrovliga, krokiga tallar lutar sig ut över vattnet. På sydvästra sidan ligger två fina badvikar med vindskydd, eldstad och dass. Här kan man slå sig ner framför elden och andas in Gästrikeskärgårdens skogiga, steniga, tångdoftande själ.

Hyttpersonalen vid Axmar hytta

I kulturreservatet Axmar bruk finns allting närvarande från järnbruket tid: Vattnet, skogen, hyttan och den engelska parken som vittnar om den rikedom järnet gav. Den engelska parken är öppen året om, med promenadvägar, spegeldammar, gamla ädellövträd och bruksruiner. I parken finns hårdgjorda stigar vilket gör det enkelt att promenera. På en liten ö i slottsdammen står ett lusthus kvar, i vackert tegel och eleganta fönster, tinnar och torn. Här kan du slå dig ner vid ett fikabord och titta ut över parken.

Axmar bruk var i drift 1671–1927, och är ett av många järnbruk som anlades i Gästrikland på 1600-talet. Då var Sverige en krigande stormakt som förbrukade stora mängder järn. Här kan du se den gigantiska masugnen och hela järnframställningsprocessen.

Sommartid finns även en utställning i sjöboden i hamnen. Där kan du få veta mer om natur- och kulturmiljöerna vid Axmar bruk. Utställningen är öppen dagligen.

Hyttan är öppen sommartid på helgerna.
Guidning går att boka via www.axmarbruk.se

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 61.0474 Lon: 16.1445

Sväng av från E4:an drygt tre mil norr om Gävle, mot Axmar by. Följ väg 583 till det ställe där du vill komma in i reservatet. Informations-skylltar finns vid hyttan i Axmar bruk och vid restaurangen Axmarbrygga.

Storlek: Naturreservatet är cirka 4500 hektar (varav 3500 är vatten) och kulturresevatet är 35 hektar.

Missa inte

- Natur- och kulturvandringen som börjar vid hyttan, med skyltar som visar kustnaturen och spår efter järnbruket, herrgården och sjöfarten.
- Kanalerna och spegeldammarna i den engelska parken vid Axmar bruk. På 1800-talet låg hyttan där parken ligger nu, och om du följer vattensystemet kan du ana att det inte är uppbyggt enbart för sin skönhets skull, utan att allting var en del i järnproduktionen.
- Den gamla hamnen vid byn på Kusön, som visar landhöjningens snabba framfart. Det som var en havsvik när dagens gamla var barn är numera bara vass och gräs.

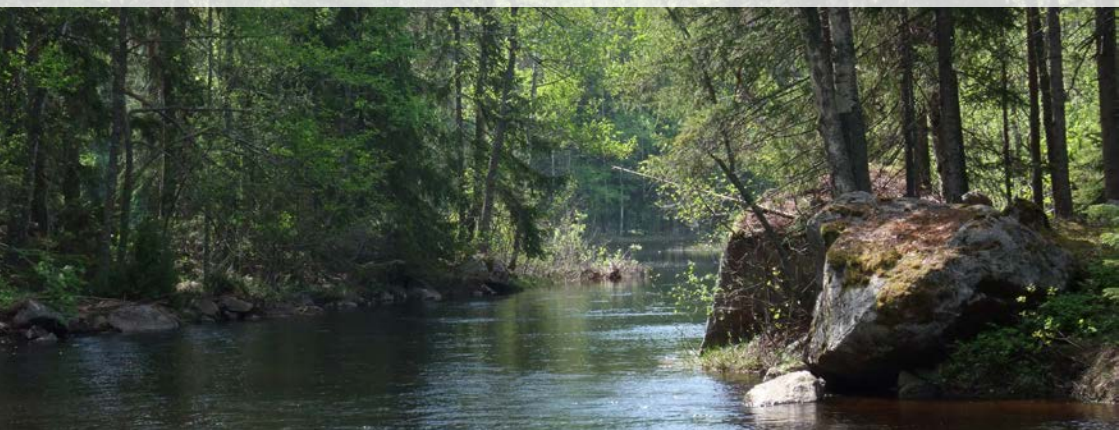
Intressanta arter

Här finns havsörn, gråsäl, sanddraba, svärta, roskarl.

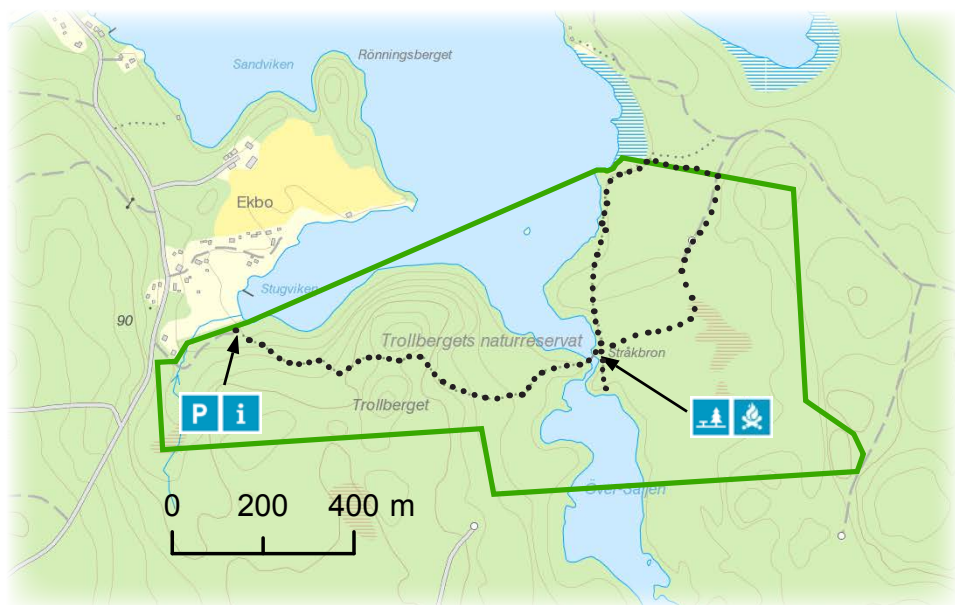

22. Trollberget

– en bit av en gammal saga

Trollberget har allt vad ett troll kan önska sig: tjocka mossmattor, stora gråstensblock och gamla lavskäggiga tallar. Här har en ö av vildvuxen gammelskog blivit kvar, i ett hav av brukade skogar.

Över det branta Trollberget skulle de tre bockarna Bruse kunna komma vandrande på väg ner mot fåbodvallen på andra sidan bron. Nu är det snart ett sekel sedan kor och getter gick på sommarbete här. Av den gamla ladan och ängsmarkerna öster om stråkbron syns nästan inga spår. I Stugviken står en gammal fåbodstuga kvar precis utanför reservatsgränsen.

Sedan den tiden har skogen i stort sett fått sköta sig själv. Öster om Stråkbron finns gott om tvåhundraåriga tallar med tjock pansarbark, smala gammelgranar och mossbevuxna plockepinn av fallna träd. Här skälver löven från många stora aspar när det blåser. Allt detta, gamla träd, död ved och lövträd är sådant som skogsbruket har städad undan i det mesta av Gästrikland. Därför är Trollberget en viktig tillflyktsort för gamla tiders skogsinvånare. Inte bara trollen bakom de stora gråstensblocken, utan också talltickans hattar som sticker ut ur gammeltallarna och rynkskinnet som dväljs i dunklet under fallna granar.

Det vackraste sättet att komma till Trollberget är att paddla från Lingbo, över Lingan, Klubbäcksjön och Ekaren. Det går bra att lägga till med kanoten både inne i Stugviken och vid Stråkbron. Vid Stråkbron finns rastbord och grillplats med glittrande sjöutsikt.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

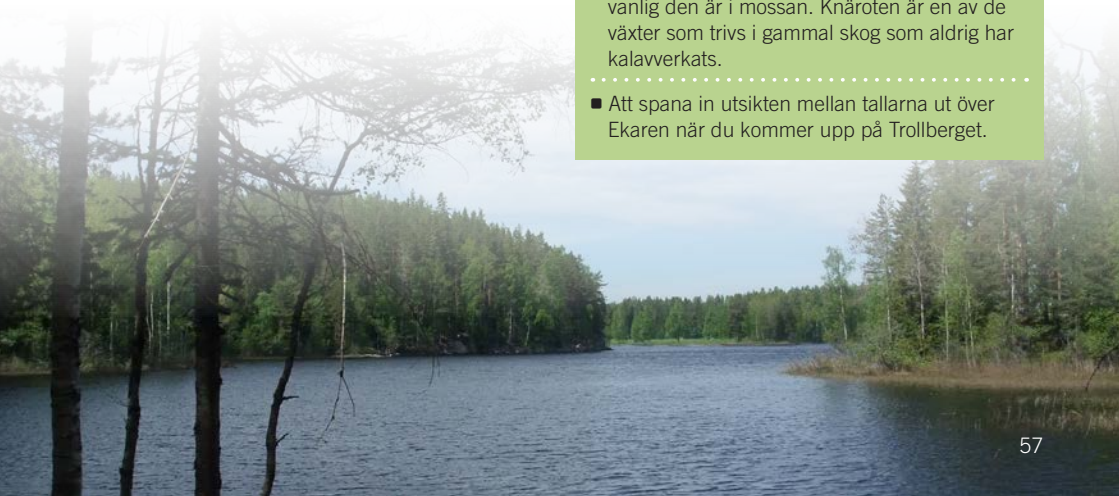
Lät: 60,9959 Lon: 16,7457

Åk väg 272 mellan Ockelbo och Lingbo. Ta av vid skylten mot Ekbo, och följ sedan skyltar mot naturreservatet. Efter drygt 4 km sväng höger vid skyltning till reservat på skogsbilväg. Efter cirka 100 meter kommer du till parkeringen.

Storlek: cirka 70 hektar

Miss a inte

- Den maffiga aspskogen öster om stråkbron. Där stigen delar sig i två så fortsätter du rakt fram, österut, och kommer strax in bland riktigt grova aspar.
- Den lilla orkidén knärot. Blomman är anspråkslös men om man lär sig att känna igen de små bladrosetterna så ser man snart hur vanlig den är i mossan. Knäroten är en av de växter som trivs i gammal skog som aldrig har kalavverkats.
- Att spana in utsikten mellan tallarna ut över Ekaren när du kommer upp på Trollberget.

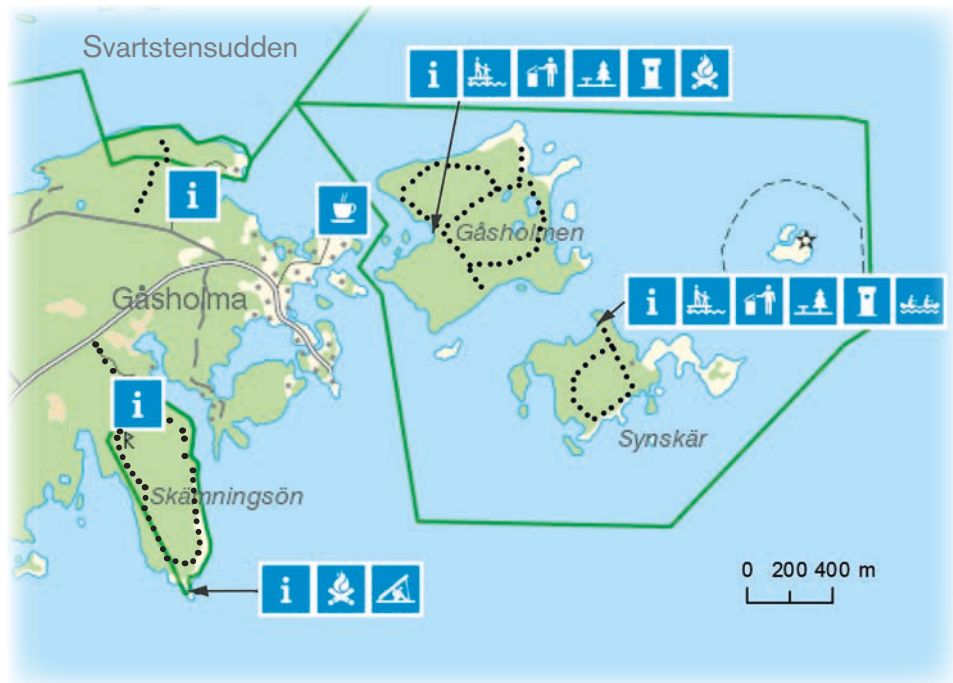
23. Svartstensuddens och Gåsholma naturreservat

– kråkbärsdoftande gråstenspärlor

Grynig praktlav

Ta en Bottenhavspicknick på Svartstensuddens mörka, blankslipade klippor. Sedan är det lätt att längta vidare, ut till öarna utanför.

Svartstensudden är en lite bortglömd kustremsa, trots att havet och nordanvinden har slipat fram perfekta utflyktsklippor och små klapperstensstränder. Naturreservatet är inte stort, men tillräckligt stort för att hinna bli hungrig av vandringen genom hällmarkstallskogen, och sedan upp och nerför klipporna. Och tillräckligt stort för att hitta den perfekta matsäcksplatsen. Längs stigen österut mot Estudden ligger en liten grillplats.

På Estudden lyser grynig praktlav brandgul mot de svarta klipporna. Det är en lav som annars bara är vanlig på kalkberg i fjällen. Att den trivs här har att göra med den basiska bergarten som gör klipporna mörka.

Från Estudden syns Gåsholma naturreservat åt öster, tre öar där man kan komma ännu djupare in i Bottenhavets tallklädda berggrundsväsen. De är i stort sett obebyggda och kräver egen båt eller kajak. På den största ön, Gåsholmen, går stigen snabbt från havtornssnår och klippor in i riktig John Bauerskog, med mossiga block och grova gammeltallar. Östra delen av ön är urskogslig, med fina vandringsleder kring de små tjärnarna Gammelhamnspussarna. På Synskär blåste mycket skog ner i en vinterstorm 1954 men på västra och sydvästra delen av ön finns mycket av gammelskogen kvar. Ytterst mot havet ligger Gåshällan som är nästan helt kal. Här lever sjöfåglarna sitt eget liv och tillträdesförbud råder från den 1 april till 15 augusti.

Gul fetknopp

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Svartstensudden: Lat: 61.0102 Lon: 17.2282

Gåsholma: Lat: 61.0093 Lon: 17.2540

.....
Sväng av från E4:an drygt tre mil norr om Gävle, mot Axmar by. Åk mot Gåsholma, men precis innan du kommer till samhället, sväng vänster in på Gamla Gåsholmavägen. Följ vägen och titta efter en liten träskylt på höger sida där det står Svartstensudden.
.....

Storlek: Svartstensuddens naturreservat är 6,5 hektar. Gåsholma naturreservat är 72 hektar.

Missar inte

Intressanta arter

Här finns knärot, harmynta, grynig praktlav.

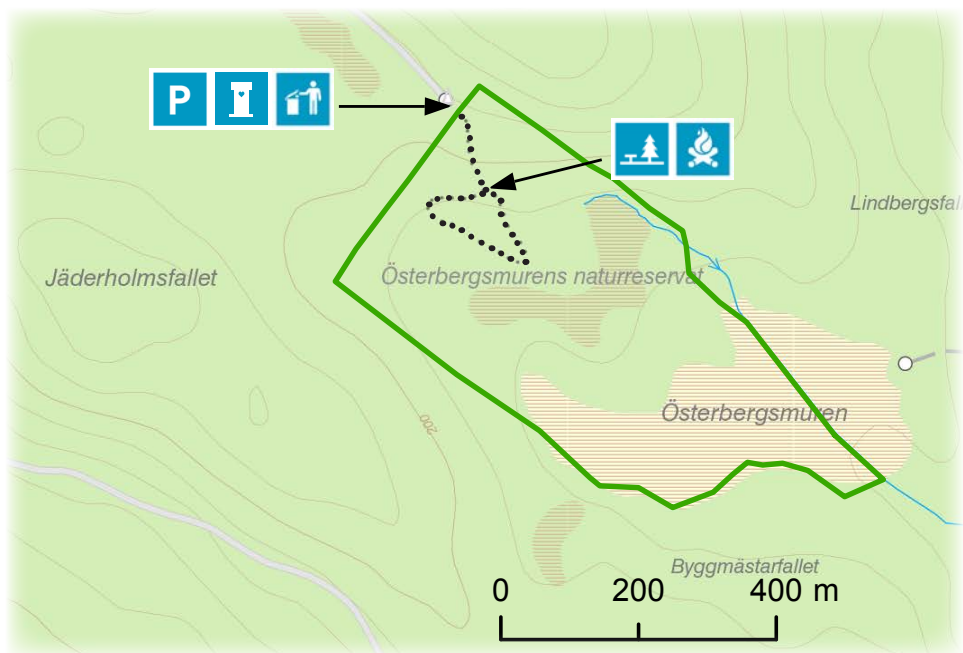

24. Österbergsmuren

– lätt att komma ut mitt i gammelskogen

Österbergsmuren är Gästriklands mest urskogslika skog, med fallna träd kors och tvärs över marken. Ändå är det ovanligt lätt att ta sig fram genom skogen, på en bred trätrottoar.

Bitvis går trätrottoaren en bit ovanför marken och ger ett lite nytt perspektiv på skogen. De mossbevuxna blocken och träden ser lite exotiska ut från ovan. Längs den upphöjda promenaden ligger ”skogskaféet” Myrstacken, en plattform med bardisk och träsoffor där man kan grilla och äta matsäck mitt i storskogen.

Österbergsmurens naturreservat är en pedagogisk plats för att förstå mer om vad en gammelskog egentligen är. Här finns gamla stubbar som har överlevt tre bränder, där kolet fortfarande blänker svart. Många tallar har 400 år på nacken, och en tall är till och med över 500. Den är ett skrovligt, egendomligt väsen, full av knotiga vrilar. Gammeltallen grodde 1542 och är skyltad från stigen. Men bortsett från denna tall saknas den äldsta trädgenerationen. Antagligen avverkades en del skog här för omkring 300 år sedan och det är därför skogen kallas urskogslig, snarare än urskog.

För de flesta av gammelskogens djur, fåglar, växter och svampar har det ingen större betydelse om det är en urskog eller en urskogslig skog. Många arter som behöver gamla och döda träd har sin hemvist här. Tretåig hackspett, lappticka, rosenticka, knärot och gammelgransskål är några av de urminnes invånarna som har försvunnit från produktionsskogarna runtomkring.

Österbergsmurens naturreservat är välkommande för både gammelskogsdjur och människor. Vid parkeringen finns ett tillgänglighetsanpassat torrdass, ett stort vindskydd och en grillplats.

Hitta hit

Koordinater (WGS84 DD)

Lat: 60.71104 Lon: 16.40332

Från Sandviken: Ta väg 80 västerut. Vid Kungsgården svänger du av norrut på väg 537 mot Åshammar och Svärdsjö. Kör förbi Åshammar till Stocksbo, där du svänger höger in på AK-vägen. Följ sedan skyltarna mot Österbergsmurens naturreservat. Den sista kilometern fram till reservatet plogas inte under vintern.

Storlek: 19 hektar

Miss a inte

- Att spana ut på myrarna där skogen bildar små fönster. Mur är ett dialektalt ord för myr. Och naturreservatet har fått sitt namn från myren som slingrar fram genom skogen.
- Tystnaden och storskogssuset i trädtopparna.
- En rast på skogskaféet Myrstacken mitt i skogen.

25. Testeboåns naturreservat

– vandra längs vindlande, livfullt vatten

Safsa

Testeboån är bra att åka till när du vill känna sprudlande livskraft. I forsarna fångar uttern fisk, och stränderna är frodigt ljusgröna av många sorters lövträd och väldiga ormbunkar.

Testeboån är ett av de mest orörda större vattendragen i länet. Vattnets vilda humör har format stränderna, med ask, asp och ek som klarar översvämningar bättre än barrträden.

Det känns att ån är full av liv, och att den ger liv åt marken. Om våren blommar myska, tandrot och vitsippor som breder ut sig som ett täcke. Om hösten lyser rödgul trumpetsvamp i mossan, och på några ställen sticker den sällsynta violgubbens lila hattar upp. Nedanför Brännsågen kantas vattnet av den ovanliga och praktfulla ormbunken safsa.

Vid Brännsågen finns ett vindskydd där du kan grillta, och se hur ån splittras upp i tre forsande fåror. Just här byter det lugna vattendraget skepnad och blir vildare, med många skummande virvelströmmar. Det är lätt att tro att man är långt ute i vildmarken, fastän Gävle är så nära. Flera fina stigar börjar vid Rovan och Oslättfors.

Den fuktiga lövskogen känns bitvis tropisk, och det tycker lavarna också. Här växer rariteter som ringlav, jättelav och elfbenslav.

Många sportfiskare tycker om Testeboån eftersom det är så vackert och lättillgängligt. Här pågår ett arbete för att rädda den vilda laxen, och därför måste lax, öring och harr släppas tillbaka. Abborre, gädda och lake går däremot bra att ta upp.

Mer om regler och fiskekort finns att läsa på www.testebofiske.se

Violgubbe

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Rovan: Lat: 60.7557 Lon: 17.0561

Brännsågen: Lat: 60.7574 Lon: 17.0383

Oslättfors: Lat: 60.7692 Lon: 16.9659

.....
Från Gävle: Ta väg 567 från Åbyggeby mot Oslättfors. Parkeringsmöjligheter finns vid Rovan (följ vägvisare mot Rovan), vid Brännsågen (direkt efter första bron över ån) och vid Oslättfors (strax efter kyrkan är det skyltat mot naturreservatet).

.....
Storlek: 515 hektar

Miss a inte

- På Kokhusholmen söder om Oslättfors finns en fin rastplats under stora ekar, där Testeboån strömmar nära på båda sidor. Detta är faktiskt Sveriges nordligaste ekbestånd.
- Vid Rovan-entrén börjar en fin vandringsstig och precis i strandkanten finns en grillplats.
- Att lyssna efter den mindre hackspettens försiktiga trumningar. Den trivs just i fuktig lövskog, som här. Även spillkråka, gråspett och tretåig hackspett trummar längs Testeboån om våren.

Intressanta arter

Här finns öring, mindre hackspett, gråspett, sparvuggla, elfbenslav, safsa, hampflockel.

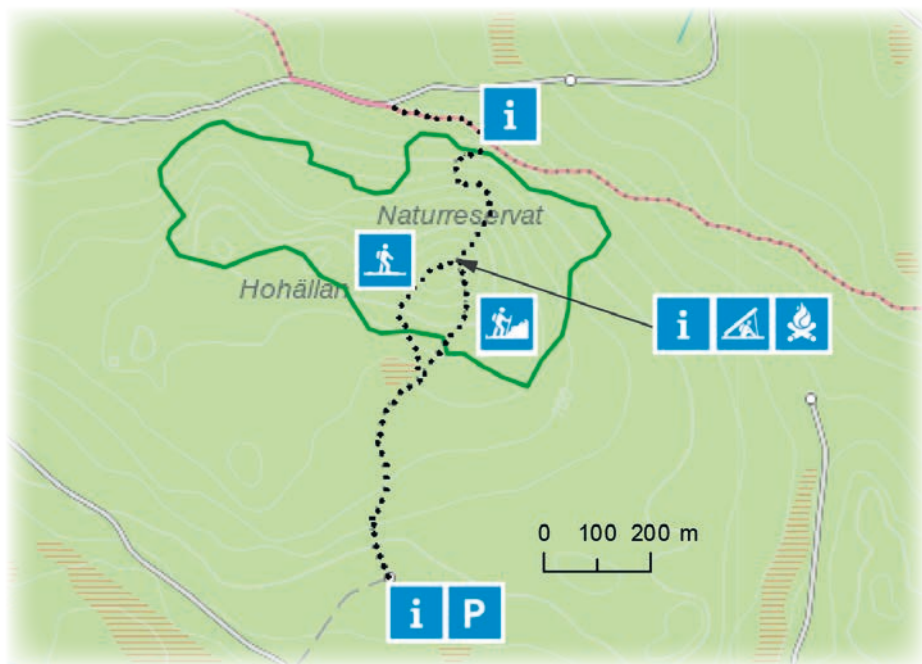

26. Hohällans naturreservat

– lugn bergsbestigning i gammelskogen

Stigen till Hohällans topp snirklar sig upp mellan mosklädda block och egensinniga tallar. Det är en lättsam söndagspromenad till timmerkojan högst upp på de lavklädda hållmarkerna.

Till vänster går en stig som är skyltad som ”Lätt”, men inte heller den högra stigen är särskilt svår. Däremot är den trolsk, med ringlande rötter, grå silverfurer och stora stenbumlingar. Utanför stigen öppnar sig små mossmjuka raviner och vridvuxna tallar där hackspettarna har byggt flervåningshus, med hål ovanför varandra.

Promenaden från parkeringen till toppen är mindre än en kilometer, och ganska lagom när man vill komma snabbt till matsäcksplatsen. På toppen ligger en timrad koja med eldstad. Dessutom finns inte mindre än sju eldstäder med bänkar kring, så det är ingen risk för platsbrist, även om Hohällan är ett populärt utflyktsmål. Här och där går det att spana ut mellan träden, men mest anar man vidderna genom suset i trädens toppar. Det hörs att man är högst upp.

Garnlav och skägglav ger träden en skäggig värdighet. Att skogen är gammal syns också på svamparna. Talticka börjar växa ut på tallar över 150 år, och här finns många taltickor som har suttit så länge på stammarna att det växer skägglavar och bägarlavar på själva svampen. Om vintern dyker den märkliga svampen vinter-tagging upp i gammeltallarnas kronor.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 60.5960 Lon: 16.4488

Följ väg 80 till Storvik. Följ Hoforsvägen/Landsvägen genom Storfors och ta av åt nordväst på Korsåvägen. Den blir till en skogsbilväg som är skyltad till Hohällans naturreservat efter några kilometer.

Storlek: 18 hektar

Miss a inte

- En stor klon med den sällsynta skogsväxten ryl växer på höger sida om stigen, ett par minuters vandring från parkeringsplatsen. I slutet av juli syns de skära blommorna tydligt, men även innan dess syns stora knoppar.
- Rester av en gammal kolbotten finns precis före vedförrådet innan man kommer in i reservatet. Man kan ana svartglänsande kolflagor i stigen, och om man gräver lite med foten kommer ännu mer av det svarta fram.

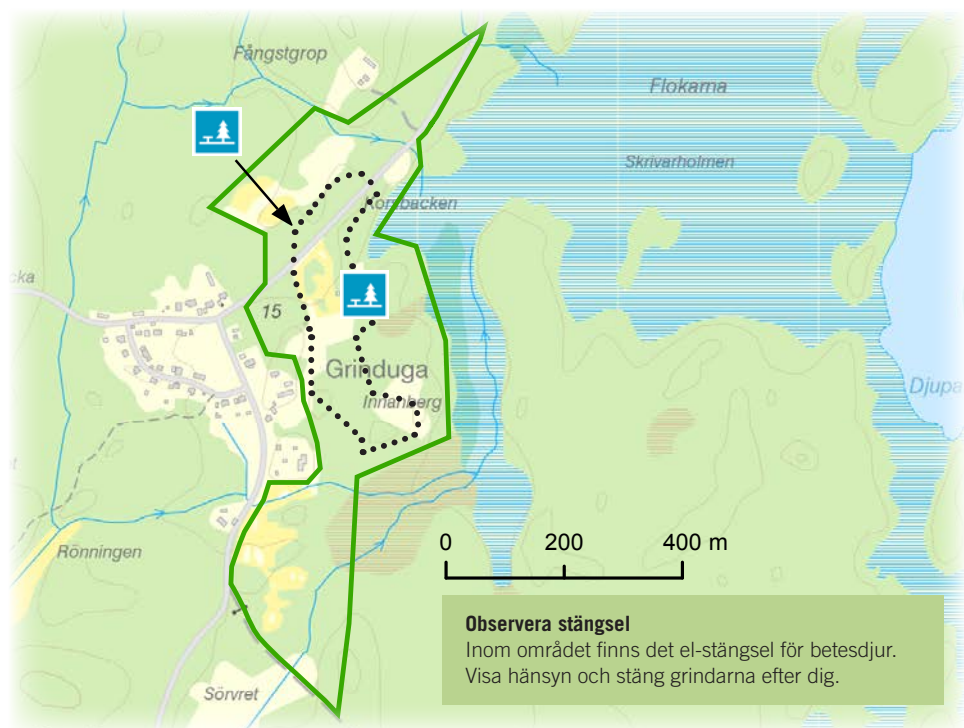

27. Grinduga

– fjärilsparadis i medeltida betesmarker

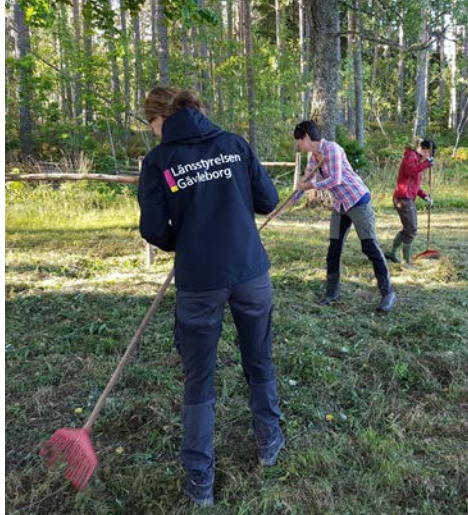
Vid Grinduga kan du vandra bakåt i tiden. Ångar, åkerholmar och en fägata är resterna av ett medeltidslandskap. Numera är det också ett inbjudande picknicklandskap.

Redan bronsåldersmänniskorna verkade trivas här. De lämnade rösen efter sig för 2000 år sedan – övervuxna stenhögar som numera inte är så lätta att urskilja, men det känns i marken att den är trampad sedan länge. Byn Grinduga fanns här på 1500-talet och antagligen ännu tidigare. Mycket har förstås hänt sedan dess men fortfarande kan man ana hur vårt forna jordbrukslandskap såg ut.

Mellan gårdesgårdarna går en så kallad fågata där korna släpptes ut på bete, till utmarkerna och skogen. Tack vare betesdjuren är skogarna ljusare och glesare än de flesta nutida skogar. De gamla åkrarna har numera också blivit till betesmark, men de är tydligt plattare än omgivningen. Det syns hur folk har slitit för att släpa iväg alla stenar till åkerholmarna. I en del av holmarna står ”hamlade” träd med låga kompakta kronor. Där har folk skördat löv från träden till vinterfoder åt djuren.

Inte bara människor har en lång historia kring Grinduga, utan också det öppna landskapets djur och växter. En solig sommardag fladdrar fjärilar i alla färger över betesmarkerna. I de blomstrande kalkrika hagmarkerna trivs sällsynta arter som violettkantad guldvinge, kattunvisslare och sotnätfjäril. En bra väg in i området natur och historia är att följa den skyltade naturstigen från parkeringen.

Hitta hit

Koordinater (WGS84 DD)

Lat: 60.63929 Lon: 17.29708

Om du åker från Gävle så kör väg 76 söderut mot Furuviik och sväng av mot Grinduga. Följ skyltarna mot området.

Storlek: 23 hektar

Miss a inte

- Rastbordet norr om vägen. Här kan du äta matsäck vid slätterängarna som fortfarande slås varje år om sensommaren.
- Fjärilsvägen ligger alldeles nära, där 50 olika fjärilsarter flyger om sommaren. Fortsätt vägen söderut från Grinduga och sväng in på skogsbilvägen som är skyltad mot Fjärilsvägen.
- Grinduga är också granne med Tröskens rikkärr. Området är inte lika lättillgängligt men här finns mycket att upptäcka, exempelvis 15 arter av orkidéer.
- Grinduga är en bra cykelutflykt både från Gävle och Furuviik.

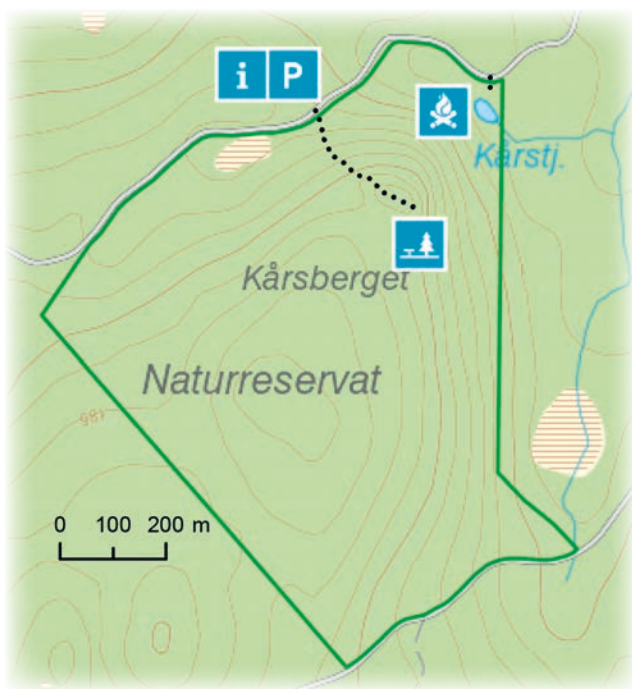

28. Kårsbergets naturreservat

– bergatrollens skog

På Kårsbergets topp kan du slå dig ner under stadiga urtallar med platta, vridna kronor. Därifrån kan du klättra vidare genom ett väldigt blockhav med små grottor och mossklädda trädbroar.

Gammeltallarna på toppen står 200 meter över havet och blickar ut över skogarna mot Sandviken och Hofors. Här nedanför stupar berget rakt ner i en rasbrant, där stora granitblock ligger utslängda huller om buller. När det blåser hörs ljudet av skälvande asplöv. På bergets öst-sida växer asp, björk och gran mellan blocken.

Om du hittar en försiktig väg ner kan du klättra omkring länge i blockhavet, där små grottor och svarta, vattenfyllda hål öppnar sig under stenarna. Ovanpå stenbumlingarna växer som små trädgårdar av hallon, getrams och girlander av linnea. Mellan blocken går broar av mossiga trädstammar. Men gå helst inte omkring här utan sällskap, för det finns många hål att trampa snett i.

Nedanför branten ligger Kårstjärn som är liten och igenväxande med vass. Här finns också en liten rastplats med eldstad.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 60.4066 Lon: 16.5245

Följ väg 68 och sväng in mot Hästbo, söder om Torsåker. Fortsätt över järnvägen till Österhästbo och vidare mot Gammelstilla, cirka fem kilometer tills du ser en skylt mot reservatet till höger. Efter ytterligare två kilometer kommer nästa reservatskylt till höger. Snart har du Kårstjärn på vänster sida och sedan strax en parkeringsplats med informationsskylt till höger.

Storlek: 66 hektar

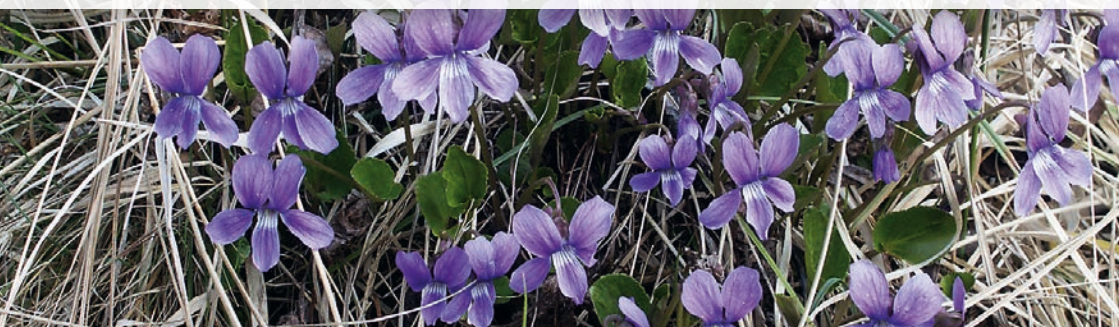
Miss a inte

- De flesta besökare nöjer sig med ett besök på toppen och vid tjärnen, men då har man bara varit i ett litet hörn av reservatet. Den som vill kan vandra långt åt söder genom stiglös gammelskog där tjädrarna spelar om våren.
- Öppningarna i barken nära foten på många av gammeltallarna. De kallas brandljud och är spår efter gamla skogsbränder.

29. Bredforsens naturreservat

– skummande och blommande Dalälvsnatur

Sumpviol

Här kan du få en känsla av vattnets vilda kraft, som har format ett säreget landskap. Vandra på blommande älvängar, under stora aspar och ekar där hackspettarna trummar om våren.

En uppiggande vandring är att följa stigen över träspänger ut till Landkvarn, med strömmande forsar kring fötterna. Väl framme kan du slå dig ner och fika på den lilla ön mitt i forsens, under ett skyddande tak av gammeltallar och med bubblande, glittrande vatten på alla sidor.

Strömstare

Vattnet har regerat här sedan urminnes tider, och format stränder och öar efter sitt humör. Men sedan slutet av 1970-talet har vattenkraftsutbyggnad uppströms dämpat humöret. När vattenflödet minskade så tunnades strömfisket ut, och älvängar och lövskogar började växa igen. Länsstyrelsen försöker minska de biologiska skadorna genom slätter och bete på ängarna, och avverkning av gran i lövskogarna.

På öarna i forsen står gamla skogar med grova träd, som vattnet har skyddat från skogsbruk. Här växer gammelskogsvampar som ostticka på de fallna träden, och trubbfjädermossa sitter som grönt skägg på de gamla asparna.

Vid Sigeränget finns gamla åkrar och ängar med många hundra års historia. Några av de gamla ängsladorna finns kvar, och rester av gårdesgårdar som haft samma sträckning sedan slutet av 1700-talet. Historien syns också i floran, med botaniska sevärdheter som slamkrypor, ormtunga och gräsull. Älvängarna betas fortfarande och du kan slå dig ner i det gamla kulturlandskapet vid en rastplats med bord och bänkar intill älven.

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 60.4423 Lon: 17.2098

Från Gävle: Ta av från E4:an vid skyltar mot Söderfors/Hästbo, i Gävles södra utkant. Fortsätt mot Söderfors tills du kommer till avtagsvägen mot Kågbo och en skylt till Bredforsens naturreservat. Där svänger du av om du vill komma in i reservatet från norr vid Sigeränget. Om du vill till Landkvarn så fortsätt vägen mot Söderfors några kilometer. När du har kört över älven syns strax en reservatsskylt och en parkering på vänster sida.

Från Uppsala: Följ E4 norrut till Tierp. Där tar du av på väg 292 mot Söderfors. Fortsätt genom Söderfors mot Gävle/Hedesunda. Efter några kilometer kommer en skylt mot Bredforsens naturreservat, där du kan parkera om du vill komma in i reservatet söderifrån och gå till Landkvarn. Om du vill börja vid Sigeränget fortsätter du till avtagsvägen mot Kågbo och följer skyltarna mot reservatet.

Storlek: 222 hektar

Miss a inte

- Att ta med en mygghatt om du besöker området sommartid och är känslig för mygg.
- Blomningen av Dalälvens egen viol, sumpviol, som kan färga älvängarna blåviolettera i maj.
- En skidtur längs Bredforsens öppna vatten där stora antal av strömstarar övervintrar.

Intressanta arter

Här finns sumpviol, strandviol, ormtunga, älväxing, slamkrypor, skogsduva, strömstare, utter.

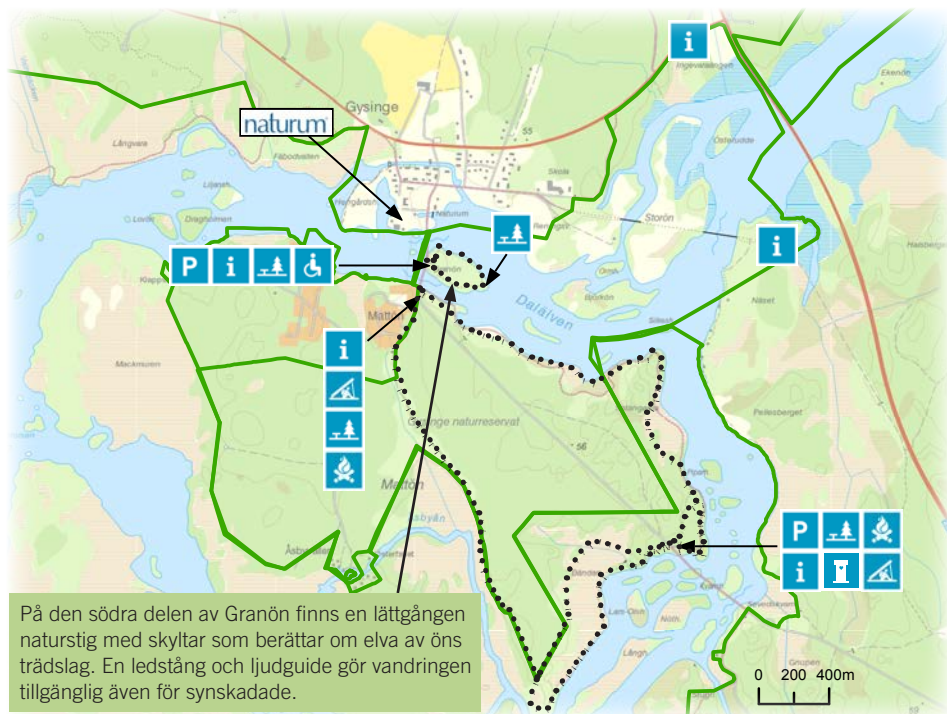
30. Gysinge naturreservat

– ett lätt sätt att lära känna älvnaturen

Gysinge naturreservat är en välkomnande väg in i Färnebofjärdens natur. På breda stigar kan du komma nära forsarna och de stora ekarna även med barnvagn eller rullstol.

Landskapet i Gysinge naturreservat liknar Färnebofjärdens nationalpark fast i mindre format. Man får inte lika storslagna vyer över fjärdarna, men reservatet är perfekt för kortare vandringar och picknick vid fors.

Mitt i Gysingeforsarna ligger Granön. Här finns en lättgången naturstig med skyltar som berättar om elva av öns trädslag. En ledstång och ljudguide gör vandringen tillgänglig även för synskadade. Stigen går under grova ekkronor och genom lövrika strandskogar. Ibland kommer man tätt intill forsens brus.

Gysinge bruk anlade en park på Granön 1876. Fortfarande känns naturen lite som en park, med en del oväntade träd och buskar, som blodbok, tysklönn och kornell.

Den som vill uppleva riktiga älvängar får ge sig vidare in i Gysinge naturreservat, exempelvis till Mattön. För 100 år sedan slogs ängarna med lie, men numera hålls de öppna av älvens våröversvämningar. En av de sällsynta växter som trivs på älvängarna är sumpviol, även känd som dalälvsviol.

Precis som i Färnebofjärdens nationalpark kan du höra många olika hackspettar och ugglor i skogarna, och se havsörnen glida fram över himlen. Här finns också de gamla lövsumpskogarna som den vitryggiga hackspetten behöver. Att få en skymt av denna akut hotade fågel är som att vinna högsta vinsten i ett naturlotteri.

Hitta hit

Koordinater (WGS84 DD)

Lat: 60.28519 Lon: 16.88468

Från Gävle: Ta väg 56 till Valbo, där du svänger av söderut mot Sala. Efter ca 4 mil svänger du höger (väg 272), mot Färnebofjärdens nationalpark. Följ skyltningen mot nationalparken, passera avtagsvägen till Naturum, efter första bron över Dalälven svänger du vänster in till parkering på Granön.

Storlek: 463 hektar

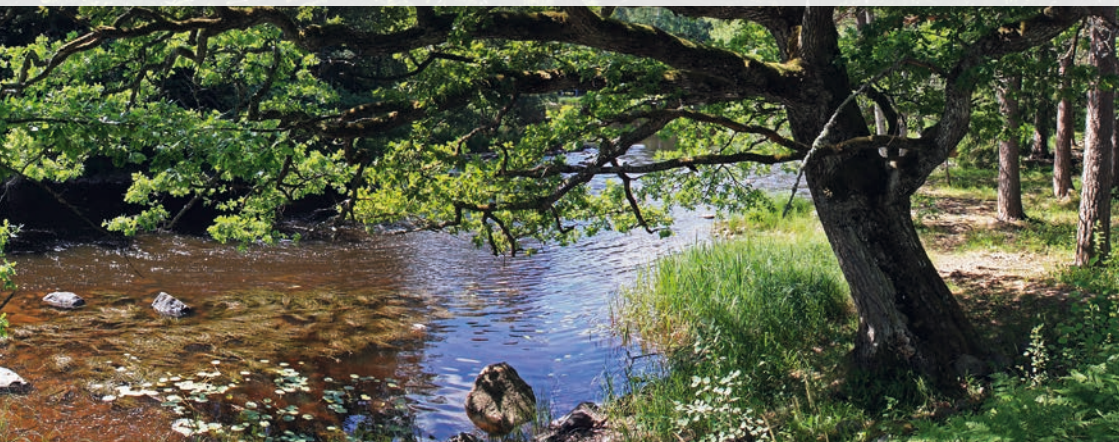
Missa inte

- Att besöka Granön i vitsippstider, då täcks nästan hela ön av en kritvit matta.
- Att gå ut på Granöns sydostspets. Här finns en rastplats där du kan slå dig ner under jätteekarnas kronor och lyssna på forsens.

31. Färnebofjärdens nationalpark

– ett glittrande, forsande lövskogsrike

Glid fram i kanot bland Färnebofjärdens hundratals öar, där stora ekar och aspar kantar stränderna. Eller bara slå dig ner i ett varmt naturum och spana efter lekande uttrar i forsen utanför.

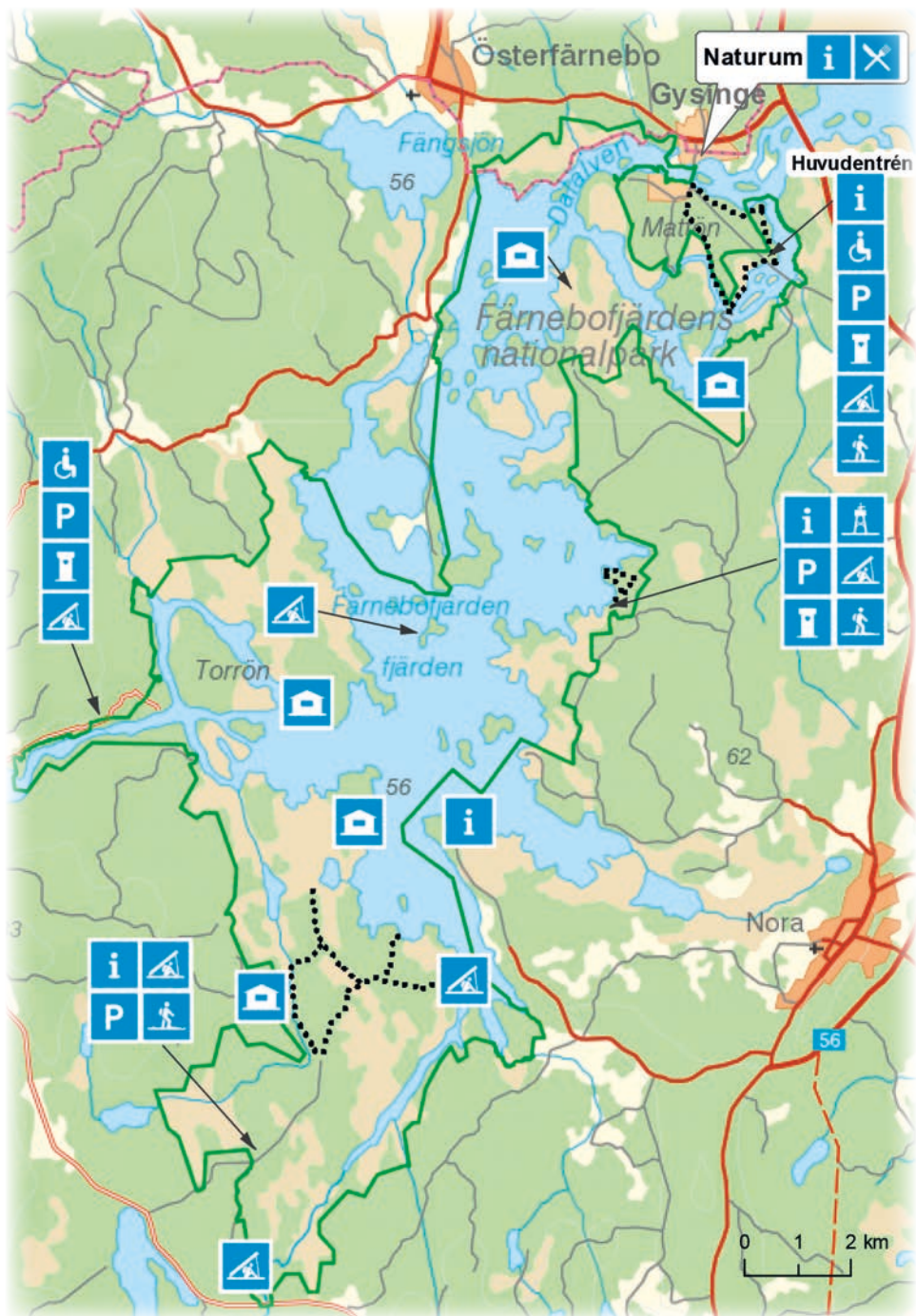

En gång i tiden översvämmades nästan alla svenska vattendrag om våren. Nu är de flesta tämjda av vattenkraft och diken, men i Färnebofjärden regerar fortfarande den mäktiga värfloden. Längs forsar och fjärdar finns översvämningsskogen kvar, med grova aspar, tallar och ekar som klarar att stå under vatten bättre än vad granar gör. Översvämningsskog är en av våra allra artrikaste miljöer. Om våren hörs trumvirvlar eller rop från alla svenska hackspettsarter och många olika ugglor hoar i skymningen.

Gränsen mellan Norrland och Svealand går rakt genom nationalparken, och det syns. Stora hjortronmyrar och mörka barrskogar möter ek, lind och vitsippsängar.

Slaguggla

För en mer utförligare karta, se www.sverigesnationalparker.se

Krissla

Vintern är en fin tid att upptäcka nationalparken, när du kan ta dig fram på skidor. Då kan du följa uttrarnas vilda spår där de har åkt kana i snön, och lodjuren som har gått på ljudlösa tassar över älven.

Färnebofjärden är en välkomnande nationalpark. I Gysinge finns ett naturum, ett bemannat besökscentrum med all information du kan önska dig om området. Utspritt i nationalparken finns också ett tjugotal vindskydd och fem öppna övernattningsstugor där man kan sova en natt gratis i mån av plats. Läs mer om stugorna på www.sverigesnationalparker.se. Nationalparken har en huvudentré i Sevedskvarnsområdet strax söder om Gysinge. Där finns en utomhusutställning om nationalparkens natur och en naturstig som är anpassad för både barnvagn och rullstol. Vid Tyttbo finns en ramp där det går att komma ner till vattnet med rullstol. Kanot går att hyra på Östa camping.

Många kommer hit för de rika fiskevattnen. I forsarna vid Gysinge, Sevedskvarn och Tyttbo finns öring och harr. Färnebofjärden är också berömt för sina ovanligt stora gäddor, som simmar i de lugna fjärdarna. Kom ihåg att lösa giltigt fiskekort.

Mer information hittar du på www.sverigesnationalparker.se

Hitta hit

Koordinater (WGS84)

Lat: 60.2704 Lon: 16.9078

Från Gävle: Följ riksväg 56 söderut, till avfarten mot Gysinge och nationalparken. Där finns skyltar till naturum och huvudentrén i Sevedskvarnsområdet.

Från Uppsala: Följ väg 272 mot Gysinge, till avfarten mot nationalparken.

Storlek: 10 100 hektar (varav 4 110 hektar är vatten)

Miss a inte

- Svämksogen. Du känner igen den på de många lövträden, och på att många lavar börjar växa en bit upp på stammen, eftersom de inte klarar att bli översvämmade.
- Bävrar. Om du inte får se någon livs levande så kan du helt säkert hitta spår, eller kanske höra jätteleasket när de varnar genom att slå med svansen mot vattenytan. Bra ställen för att spana efter utter och bäver är Gysingeforsarna och Sevedskvarn.
- Om du har tillgång till kanot eller båt, missa inte paradisön Sandön, där man kan välja strand efter solens vandring på himlen.
- Utsiktstornet i Skekarsbo, med utsikt över nationalparken. Här kan du möta en havsörn eller fiskgjuse på deras nivå.

Intressanta arter

Här finns utter, slaguggla, sparvuggla, sångsvan, gråspett, fiskgjuse, sumpviol, strandviol, krissla, ävjepilört.

Många sorters natur och kultur – som bevaras på många sätt

Gävleborgs län rymmer en skiftande natur, från trolska gammelskogar till karga stenstränder, myllrande fågelsjöar och sagoskimrande utsiktsberg. I länet finns drygt 200 natur- och kulturresevat, men också många andra sätt att skydda områden.

Naturresevat

Naturresevaten är vår vanligaste form av naturskydd. De ska skydda värdefulla naturmiljöer, den biologiska mångfalden och områden för rekreation och friluftsliv. I ett naturresevat gäller särskilda bestämmelser, både för markägare och för allmänheten. Varje resevat har en skötselplan som beskriver hur området ska skötas för att natur- eller rekreationsvärden ska bevaras och utvecklas. Ibland är skötseln helt enkelt att låta skogen sköta sig själv och åldras i sin egen takt.

Nationalparker

I Sverige finns 29 nationalparker, som ska vara de främsta representanterna för landets olika naturtyper. De områden som får titeln nationalpark måste vara värdefulla ur biologiskt perspektiv och inbjudande för friluftsliv och som sevärdheter. Dessutom ska de vara stora, helst större än 1000 hektar. I Gävleborgs län finns två nationalparker: Färnebofjärden och Hamra.

Naturminnen

Naturminnen är små områden med intressant natur, eller enskilda speciella företeelser. I Gävleborgs län finns nio naturminnen, som alla är olika särpräglade träd. Det kan vara till

exempel gamla suptallar, brännvinsekar eller vårdträd. Naturminne är en av de äldsta skyddsformerna för natur i vårt land, men idag är det inte så vanligt att inrätta nya naturminnen.

Kulturresevat

Kulturresevat bildas för att vårda och bevara värdefulla kulturpräglade landskap. Det är en ganska ny skyddsform som infördes 1999. I Gävleborgs län finns tre kulturresevat som alla finns beskrivna i den här guiden.

Natura 2000

För att bevara Europas natur har varje EU-land valt ut sina mest värdefulla naturområden till det stora nätverket Natura 2000. Syftet med nätverket är att hejda utrotningen av djur och växter och förhindra att deras livsmiljöer förstörs. Särskilt viktiga arter i Gävleborgs län är till exempel guckusko, flodpärlmussla och slaguggla. Viktiga miljöer är gamla barrskogar, strandängar och rikkärr. I länet finns drygt 150 Natura 2000-områden. De flesta av naturresevaten som beskrivs i den här guiden är samtidigt också Natura 2000-områden.

Biotopskydd

Biotopskydd används för mindre områden som är livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter. Det kan vara till

exempel sumpskogar, bäckraviner eller naturbetesmarker. I odlingslandskapet är dessutom alla alléer, odlingsrösen, åkerholmar och stenmurar skyddade genom generell biotopskydd.

Djurskyddsområden

För att skydda störningskänsligt djurliv finns djurskyddsområden. Här är det inte tillåtet att vistas under en viss tid av året, framför allt när djur och fåglar har ungar, normalt 1 april till 15 juli eller senare. I Gävleborgs län ligger djurskyddsområdena främst vid kusten och är till för att freda sjöfågel eller säl. Ytterligare några finns längre in i landet och berör insjöar. I dagligt tal kallas de fågelskyddsområden.

Skötsel av områdena

Många av de naturvärden som finns i våra naturreservat kräver skötsel för att bevaras. Det kan till exempel handla om ängsslåtter, betesdrift eller naturvårdsbränder i skogen. Länsstyrelsen jobbar också mycket med att göra områdena tillgängliga för besökare, till exempel genom parkeringsplatser, informationsskyltar, vandringsleder och grillplatser.

Krysslista för Gävleborgs reservat och nationalparker

I Gävleborgs län finns över 200 natur- och kulturresevat samt två nationalparker. Hur många har du besökt? Kryssa i tabellen nedan!

Mer information om våra resevat och nationalparker finns på www.lansstyrelsen.se/gavleborg och www.sverigesnationalparker.se

Naturresevat, kulturresevat och nationalparker i Gävleborgs län

☐	Agön-Kråkön	☐	Eggegrund-Gråsjälsbådan	☐	Gönhammaren
☐	Alsjöåsen	☐	Ensjölokarna	☐	Hagmyran
☐	Andersvallsslätten	☐	Erik-Olssveden	☐	Hagåsen
☐	Andån	☐	Finnbrännabäcken	☐	Hamra nationalpark
☐	Axmar	☐	Finnbrännan	☐	Hamsas
☐	Bastjärnsrönningen	☐	Flarksjöberget	☐	Hedesundaskogen
☐	Björnåsen	☐	Flisberget	☐	Hemlingby
☐	Blacksås	☐	Flothöljan	☐	Hohällan
☐	Bladmyran och Granskogen	☐	Färnebofjärdens nationalpark	☐	Holms gammelskog
☐	Bleckbergens urskog	☐	Galvån	☐	Hådells gammelskog
☐	Blårönningen	☐	Gammelstilla-Bredmossen	☐	Hålsjöholmen
☐	Bläckjärnsjön	☐	Gammelsäll	☐	Häckelsängs högmosse o Gnagmur
☐	Boda	☐	Garpkölen	☐	Hägenlammsmyran
☐	Bodagrottorna	☐	Gladbäcken	☐	Hästhagsberget
☐	Bodmyran	☐	Gnarpskatan	☐	Hästmyrberget
☐	Bodsjöån	☐	Gommorsberget	☐	Högbranntjärn
☐	Bodåsen	☐	Gran	☐	Högmossen
☐	Bondarvallsberget	☐	Grossjöberget	☐	Hölick
☐	Brassberget	☐	Gryssjömyran	☐	Igelsjön
☐	Bredforsen	☐	Gräsberget	☐	Igeltjärnsberget
☐	Bromsvallsberget	☐	Grävna knippan	☐	Ijungen
☐	Brännan	☐	Gröntjärn	☐	Ista
☐	Bursjöberget	☐	Grötvallsskogen	☐	Jordbärsmuren
☐	Burseskogen	☐	Gulliksberget	☐	Järvsöholmarna
☐	Bålsön	☐	Gulåsen	☐	Järvsöklacken
☐	Bårsån	☐	Gussjövallsberget	☐	Kallmyr
☐	Börningsberget	☐	Gustavmurarna	☐	Kampstjärnsberget
☐	Djupbäcken	☐	Gysinge	☐	Klackudden
☐	Djupsjön-Römmaberget	☐	Gåsholma	☐	Klibbalresevatet

Klovbacken
 Kläppaängarna
 Klövberget
 Kransarna
 Kroksjö öga
 Kuggörarna
 Kungsberget
 Kungsfors
 Kungshögshällarna
 Kvillanudden
 Kyrkberget
 Kyrkön
 Kårsberget
 Kölberget
 Köpmansmossen
 Laggarbomyran
 Landa
 Lappkullen
 Larzonska
 Lijjeslåttbäcken
 Lill-Naggen
 Lingarö
 Lisselåsklack
 Lobåsberget
 Lomtjärn
 Lugnsjön
 Långbro
 Långhällskogen
 Långnäsudden
 Långtjärnsberget
 Långängarna
 Lövsalen
 Majorns hage
 Mellanljusan
 Mössbobäcken
 Nedre Svartsvedåsen
 Norra Brassberget
 Norra Hornslandet
 Norrberget
 Norrbränningen
 Notholmen

Näverheden
 Näveråsen
 Oppsjökogen
 Orarna
 Ormön
 Paradisberget
 Risnosen
 Rotsjön
 Rosslavallen
 Rossåsen
 Rovennoppi
 Rännkullarna
 Sillerberget
 Sjugarna
 Skatön
 Skidtjärnsberget
 Skjortnäs västra
 Skjortnäs östra
 Skrebbmyran
 Skvallerbäcken
 Skålvallbrännan
 Skämningön
 Skärjån
 Skärjåskogen
 Snäcken
 Solbergadalen
 Spjutholmen
 Stenbäcken
 Stensjön
 Stenöorn
 Stora Blyberget
 Stora Bolleberget
 Stora Korpimäki
 Stora Sundsjöberget
 Stora Öråsen
 Storberget
 Stor-Drågåsen
 Storjungfrun
 Storkvarnberget
 Storröjningsmorän
 Storön

Styggmurarna
 Surtjärn
 Svartberget
 Svartstensudden
 Svartviksberget
 Svarvtjärnsbergen
 Svedjebodvallen
 Sätorskogen
 Sävasjön
 Söderåsen
 T-udden
 Taskberget
 Testeboskogen
 Testeboån
 Testeboåns delta
 Tiadalen
 Tillammstjärnen
 Tjuvberget
 Tornmyran
 Trollberget
 Trödjemurarna
 Tröskens rikkärr
 Tunderåsen
 Tångberget
 Törnberget
 Vattingsmalarna
 Vitgrund-Norrskär
 Vitöarna
 Voxnan
 Vällingudden
 Ysberget-Laxtjärnsberget
 Åby Urskog
 Ålsjön
 Ånåset
 Älvåsen
 Ånga-Tjännåsen
 Ångraån
 Österbergsmuren
 Övre Svartsvedåsen

HITTA UT

Länsstyrelsen Gävleborg vill att fler människor ska hitta ut till länets natur- och kulturresevat.

Den här guiden ger dig tips på 31 utflykter till våra nationalparker och resevat.

Välkommen ut!

Foto v-vänster, h-höger, ö-övre, n-nedre) Martin Alexandersson s 16n, 52n, 74n. Bildarkivet Söderhamns kommun s 54 (Hyttpersonalen). Karin Brolin s 41ö, 55h. Marcus Elmerstad s 28h, 29v. Gunvor Gustafsson s 42. Barbro Hårding s 22, 23, 43, 79. Jonas Lundin s 8, 11h, 19, 26, 48, 58, 59n, 70. Jennie Dalethsson s 76öv. Esbjörn Nordlund s 13ö, 14n, 50ö. Peter Ståhl s 2, 10, 14ö, 18, 24-25, 27, 32-33, 34-35 36, 37ö, 39, 40, 44-47, 50n, 51, 59ö, 62-65, 68-69, 71, 74ö, 76ö, 84. Carina Säker s 52ö. Mats Westberg s 49, 67n. Thomas Årlemo s 1, 6, 28v, 28n, 54v, 54hm, 54nh, 55v, 76n. Övriga foton Länsstyrelsen Gävleborg.

Kartmaterial Copyright Lantmäteriet Geodatasamverkan Länsstyrelsen Gävleborg.

Grafisk form DietmarDesign och Matador Kommunikation AB.

Text Anna Froster sidan 10-77.

Tryck Exakta 2018.

Upplaga 15 000 ex, tredje upplagan.

Länsstyrelsen
Gävleborg

Besöksadress: Borgmästarplan, 801,70 Gävle **Telefon:** 010-225 10 00

Webb: www.lansstyrelsen.se/gavleborg

